

समश्लोकी गंगालहरी

प्रेमी.

તેજ મંદી અને જ્યોતિષવિદ્યાના ઉપયોગી ગ્રંથો

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૌપીયરિયો દિમાગ]

અનુક્રમાંક. ૧૫૩૮૭ વર્ગિક

પુસ્તકનું નામ સમજોડી ગણાલર

વિપ્ર ૧૬૪૧૧

ત્રિભંગ ભસ્મ તોલા ૧ ની શીશીનો રૂ. ૧-૦-૦
મળવાનું ઠેકાણું:- ઝવેરી મોહનલાલ મગનલાલ.
દોશીવાડાની પોળ-અમદાવાદ.

ॐ श्री

गंगायै नमः

(श्रीमद् पंडितराज जगन्नाथ कृत)

गंगालहरीनुं समश्लोकी

गुजराती भाषांतर.

संशोधक-लेखक

काशीराम बाधशंकर ओजा

[प्रेमी]

आवृत्ति १ वी

वसंतपंचमी १९८६ विक्रमांक.

— ७१७ —

द्वितीय सं. ०-६-०

वैदिक/मुद्रणालय

इर्ना-डोरा पुस्तक, रीयरीड-अमरावाड.

આચ પ્રાર્થના

ભૂજંગપ્રયાત.

નમે દેવ-દેવાંગ સ્વર્ગે રહીને, નમે ચૌદબ્રહ્માંડ ચિત્તે ચહીને;
નમે શીવ-શીવાંગ શીરે વિહારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
જગન્માત વિખ્યાત વિશે જણાતી, વસી લોક આ સૂરધુનિ ગણાતી;
વપુ વિસ્તૃતા-સૃષ્ટિ શોભાવનારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
સ્વયંભૂ, સ્વયંભૂ દિલે વાસ કીધો, મહા, પાપીઓ તારવા દેહ લીધો;
યશસ્વી અને મૃત ભૂપેન્દ્ર તારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
તપસ્વી, તટિનિ તટે જે વસે છે, ઉપાધી થકી મુક્ત થૈ તે હસે છે;
વિકારી, અને સેવતાં નિર્વિકારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
તરંગી, અભંગી, સુરંગી જ શ્રેણી, મયા ભાર્ત ! સૌંદર્યવંતી જ વેણી;
વળી નિર્મળી સ્વચ્છ કલ્યાણકારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
જપંતા, રમંતા, પડંતા જ દષ્ટે, મહાનંદ પામે રિખાતાં જ કષ્ટે;
દુરાત્મા, અને છે શુદ્ધાત્મા વિચારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
સદા સૃષ્ટિમાં શુદ્ધ જે બ્રહ્મરૂપા, અજન્મા, અનંતા અને છે અનુપા;
અનાશ્રિત આશ્રે લઇ દે ઉદ્ધારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.
ગુણોત્તો કદિ પાર ના વેદ પામે, ન ચાલે ત્રિદેવોત્તમી હોડ સામે;
જગે પ્રેમી એ મુક્તિદાતા સ્વવારી, નમું ગંગ ! સુઅંગ આનંદકારી.

શ્રીમાન ભુલાભાઈ હીરાચંદ પંચાલ.

અર્પણ પત્રિકા

શ્રીમાન રા. રા. ભુલાભાઈ હીરાચંદ પંચાલ
મુ. અમદાવાદ.

મહાશય,

તમે શ્રી અંબિકા આરામુરીના પરમ હિપાસક
છો, ધર્મ પ્રત્યે તમારી ભાવના આદરણીય છે.
પ્રાર્થનાર્થિક કાર્યોમાં તમે તન, મન, ધનથી હર-
હંમેશ જનતી સહાયતા આપતા આવ્યા છો,
અંબાજીમાં જનાવેલી જને ધર્મશાળાઓ તમારી
જનસેવાની તીવ્ર અભિલાષા દર્શાવી આપે છે, તમારી
જ્ઞાતિના ઉત્કર્ષ માટે તમે અથાગ શ્રમ લઈ રહ્યા
છો, તમારી જ્ઞાતિના વિદ્યાર્થીઓને વિદ્યાદાન
આપવાના છાત્રાલયમાં તમે એક ચાલક તરીકે
તમારી ફરજ જાળવતા આવ્યા છો, સાધુ, સંતો
અને ગરીબોને સંતોષવામાં તમે તમારી સદ્ગુણો
હંમેશા સદુપયોગ કરો છો, વિગેરે તમારા સદ્ગુ-
ણોથી આકર્ષાઈ શ્રી ગંગાલહરીના સમન્વિત
ગુજરાતી ભાષાંતરનું આ લઘુ પુસ્તક તમેને
સપ્રેમ અર્પણ કરું છું તે સ્વીકારશો.

વસંતપંચમી } તમારો સ્નેહી
વિક્રમાર્ક ૧૯૮૬ } કાશીરામ ભાઈશંકર ઝોઝા
(પ્રેમી)

પંચાલ ભુલાભાઈ હીરાચંદ.

અમદાવાદમાં ચાંદીના દાગીનાઓનો વેપાર કરનારાઓમાં જાણીતા થએલા પંચાલ ભુલાભાઈ હીરાચંદનો જન્મ વિક્રમ સંવત ૧૯૩૦ ના અશાઠ શુદ્ધ ૧૧ (દેવશયની અગી-આરશ) ના રોજ અમદાવાદમાં થએલો છે. તેમના વડીલો મુળ નડિયાદ પાસેના માહોરેલના વતની હતા. તેમના દાદા આશરે સો વર્ષ ઉપર અમદાવાદ આવી વસેલા. પ્રથમ તો આર્થિક સ્થિતિ ઘણી સારી હતી; પરંતુ કુદરતાધિન ચડતી પડતીના છાંયડાની માફક સ્થિતિમાં ફેરફાર થતાં પંચાલ કરસનદાસ ગામકું છોડી અમદાવાદમાં આવી કંસારાનું ઘડ-તર કામ કરવા લાગ્યા. તેમને ત્રણ પુત્રો હતા; સૌથી મોટા ખુશાલદાસ, એથી નાના હીરાચંદ અને સૌથી નાના દ્વલસુખરામ. તેમાં પંચાલ ભુલાભાઈના પિતા હીરાચંદના મોટાભાઈ ખુશાલદાસ પ્રથમ ચાંદીના દાગીનાઓ ખનાવવાનું કામ શીખ્યા અને ધીમે ધીમે આગળ વધતાં નાના ભાઈ હીરાચંદની સાથે મળી ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ વેચવાની દુકાન લગભગ ૯૦ વર્ષ ઉપર અમદાવાદમાં ખોલી. આ વખતે અમદાવાદમાં ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ વેચવાની દુકાન નહોતી; તેથી આ પ્રથમજુ દુકાન હતી તેમ કહી શકાય. આ કુટુંબની ધર્મ ઉપરતી શ્રદ્ધાને લીધે પુનઃ સ્થિતિ બદલાઈ અને દિવસે દિવસે વેપાર અને શાખા વધ્યાં.

પંચાલ ભુલાભાઈની માનું નામ ઉજમ હતું. તેમનું પિયર પીરાણા પાસે મીરોલી ગામમાં હતું, તેઓ એક આદર્શ સ્ત્રી હતાં. આ કુટુંબ મૂળથી શ્રી અહેચરાજી માતાનું ઉપાસક હતું. ઉજમબાઈને માતાજી ઉપર ઘણીજ શ્રદ્ધા હતી. પંચાલ હીરાચંદ પણુ પરમ ભક્ત હતા. આ ભક્તિમાન માતાપિતાના સદ્ગુણોએ પંચાલ ભુલાભાઈના આદ્યજીવન ઉપર ઘણીજ સારી અસર કરી. માતાપિતાનું આદર્શ જીવન બાળકોમાં ઉતરે છે તેનો પંચાલ ભુલાભાઈ પ્રત્યક્ષ પુરાવો છે. સંસ્કારી માતાપિતાના સંસ્કારે પંચાલ ભુલાભાઈ નવ વર્ષની નાની વયથીજ શ્રી અંબાજી માતાએ જવા લાગ્યા; અને સંવત ૧૯૫૪ સુધી લાલડંડાની ટોળીમાં જોસંગ ખુશાલના સંઘમાં તેઓ પ્રતિવર્ષ નિયમિત જતા હતા. ત્યારબાદ પંચાલ કુબેરદાસ અને પંચાલ મગનલાલ તથા ભુલાભાઈ એ ત્રણ મિત્રોની ટોળી બંધાઈ અને આ મિત્રોની સાથે ભુલાભાઈએ પોતાને ખર્ચે આગળ પડી અંબાજીમાં ધાખાવાળી ધર્મશાળાને નામે ઓળખાતી ધર્મશાળા બંધાવી. તે પછી સંવત ૧૯૭૬ માં શ્રી અંબા માતાની સામે મુખ્ય જગ્યા ઉપર એક બીજી ધર્મશાળા બંધાવી. આ ધર્મશાળા ઘણી સુંદર બની છે, તેમ તેની અગાશીમાંથી શ્રી અંબાજી માતાના આમેહુબ દર્શન થઈ શકે છે. ઉપરાંત એક પરબડી પણ બંધાવી છે. ડાકવાળાના બગીચાની વ્યવસ્થા પણ છેલ્લા ૨-૩ વર્ષોથી પોતાને ખર્ચે ભુલાભાઈએ પોતાના

હાથમાં લીધી છે. બગીચો સુંદર બનાવ્યો છે. બગીચાના પુષ્પો નિયમિત માતાજીના હારના ઉપયોગમાં આવે છે. આ રીતે ભુલાભાઈએ શ્રી અંબાજી માતામાં રૂ. ૫૦,૦૦૦ થી ૬૦,૦૦૦ જેટલી મોટી રકમની સખાવત લોકહિતાર્થે કરેલી છે. પ્રસંગવશાત્ બીજી પણ સહાયતાઓ થએલી છે અને થાય છે.

પોતાની જ્ઞાતિની ઉન્નતિ કરવા માટે ભુલાભાઈએ ખાસ લક્ષ આપેલું છે. પંચાલ જ્ઞાતિના અંગ્રેજી ભણનારા વિદ્યાર્થીઓને તેમણે લાગલાગટ પાંચ વર્ષ સુધી પોતા તરફથી ફી વિગેરેની મદદ આપેલી છે. આ ઉપરાંત સામાન્ય રીતે બીજી પણ કેટલીક મદદો કરેલી છે. જ્ઞાતિના દરેક સારા કાર્યમાં તેઓ યથાશક્તિ તન, મન, ધનનો ભોગ આપી રહ્યા છે. સાધુ, સંતો અને પ્રાદ્ધણો ઉપર તેમને સ્વરો પ્રેમ છે.

ભુલાભાઈના પિતાનું અવસાન સંવત ૧૯૪૦-૪૧ માં થએલું છે; તેમજ માતાનું અવસાન સં. ૧૯૫૭ માં થએલું છે. તેઓએ દુકાનનો કારભાર સ્વતંત્રપણે હાથમાં લીધા પછી પોતાનો ધંધો ખીલવવામાં અને એક પ્રામાણિક વેપારી તરીકે શાખ વધારવામાં પોતાના અનુભવનો ઘણો સારો ઉપયોગ કરેલો છે. તેમની દુકાન લાલાભાઈની પોળમાં પોતાના રહેણાકના ઘરમાં હોવા છતાં ઘરાકોની સંખ્યા મોટા પ્રમાણમાં તેનો લાભ લે છે. હાલ પંચાલ ભુલાભાઈ હીરાચંદના નામથી.

દુકાન ચાલે છે; અને અમદાવાદમાં ચાંદીના તૈયાર દાગીનાઓ બનાવનાર અને વેચનારાઓની દુકાનોમાં તેઓ પ્રથમ પંક્તિનું માન ધરાવે છે.

તેઓ અહિંસાના પણ ખાસ ઉપાસક છે. શ્રી અંબાજીમાતાના ચાચરમાં થતો પશુવધ અટકાવવાના કામમાં અમદાવાદની શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહાસભા તેમજ જૈન સ્વયંસેવક મંડળના સભાસદોની સાથે તેમણે આગેવાની ભર્યો ભાગ લીધો હતો. શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહાસભાના તેઓ સભ્ય તથા મેનેજિંગ કમીટીના સભાસદ છે. આ કામના બદલામાં તેમને શ્રી દયાપ્રચારીણિ મહાસભાના પ્રમુખ ઝવેરી મોહનલાલ મગનભાઈ તરફથી જાહેર સભામાં ગૌસ્વામી મહારાજ શ્રી ૧૦૦૮ શ્રી નાથદ્વારાવાળા ગૌસ્વામી શ્રી દામોદરલાલ (બાવા)શ્રીના હસ્તે ચાંદ આપવામાં આવ્યો છે. તેઓ મોટું મિત્ર મંડળ ધરાવે છે; અને અમદાવાદના એક પ્રતિષ્ઠિત શહેરી-તરીકે ગણાય છે. વિદ્યાવૃદ્ધિ ઉપર તેમને ખાસ પ્રેમ છે. તેઓનું જીવન સાદું, સરળ અને પારમાર્થિક હોય અન્યને અનુકરણીય છે.

તેઓ સંતતિ અને સંપત્તિ મેળવી શ્રી અંબિકા આરા-સુરીના આર્શિર્વાદ સહ દીર્ઘાયુષ્ય ભોગવે એમ ઇચ્છીશું.

પંડિતરાજ જગન્નાથ.

આ ગંગાલહરીના કર્તા પંડિતરાજ જગન્નાથના જીવનવૃત્તાંત વિષે ભિન્ન ભિન્ન વાતો જાણવામાં આવી છે. તેમાં કેટલીક લોકવદન્તી રૂપે છે; અને કેટલીક તેમના પોતાના ગ્રન્થોમાંથી પ્રમાણભુત છે. રસગંગા-ધર નામનો જે પંડિતરાજને મુખ્ય ગ્રન્થ છે અને જે કાવ્યમાળાના આરમા પુસ્તક તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલો છે, તેના સંશોધક જયપુર રાજ્યાશ્રિત પંડિત દુર્ગાપ્રસાદ વ્રજલાલ તથા મુમ્બાપુર નિવાસી પંડિત કાશીનાથ પાંડુરગ એએએ આ સમ્બંધમાં વિસ્તારથી ઉલ્લેખ કર્યો છે.

સંસ્કૃત પંડિતોમાં પંડિતરાજ જગન્નાથ પ્રથમ પં-ક્તિનું માન ધરાવે છે. તેમનું પદ્માલિત્ય, રસાલંકાર, અર્થગાંભીર્ય અને શબ્દરચના આકર્ષક છે. આ ગંગા-લહરી જે કે માત્ર ગંગાની સ્તુતિરૂપે હોઈ લઘુ ગ્રંથ છે તો પણ તે વાંચવાથી પંડિતરાજની અદ્ભુત કાવ્યશક્તિનું ભાન થાય છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથનો જન્મ કઇ સાલમાં અને કયા સ્થળમાં થયો તે હજી મુઘી જાણવામાં આવેલ નથી; પરંતુ તેઓના વડિલ તેમજ તેમના ગુરૂ કાશીમાં વસતા હતા અને મંડિતજીએ પણ આસ્યાવસ્થામાં કાશીમાં રહી શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરેલો છે એ વાત નિર્વિવાદ થઇ ચૂકી છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથના પિતાનું નામ પરમહૃ^૧ અથવા પેરમહૃ હતું. તથા માતાનું નામ લક્ષ્મીબાઈ હતું. તેઓ વેગિનાડ^૨ કુલોત્પન્ન હતા.

પંડિતરાજના પિતા પણ મહાન્ વિદ્વાન હતા. તેમની પાસે તેમજ શેષ વીરેશ્વર નામના ગુરૂ પાસે અને અન્ય વિદ્વાનો પાસે પંડિતરાજ જગન્નાથે અનેક શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો હતો. તરૂણાવસ્થાની શરૂઆતમાં તો એક મહાન્ પંડિત તરીકે તેમણે નામના મેળવી હતી.

આ સમયે દિલ્હીની ગાદી ઉપર શહેનશાહ શાહ-જહાન રાજ્ય કરતા હતા. તેઓ જેમ પૂર્ણ વૈભવશાળી હતા તેમ વિદ્વાનોના પણ શોખીન હતા. તેમની પાસે નવાબ આસફખાન નામે એક સરદાર હતા. તેમના ઉપર પાદશાહની ઘણી પ્રીતિ હતી. પ્રસંગોપાત આસફખાન અને પંડિતરાજ જગન્નાથને પ્રીતિ થઇ અને તેને લઇને પાદશાહની હજુરમાં પંડિત જગન્નાથને આવવાનું

૧ જગન્નાથ પંડિતરાજના બનાવેલા પ્રાણામરણમ્ નામના પુસ્તકની સમાપ્તિમાં આ નામ આવે છે.

૨ ભામિની વિલાસને અંતે 'શ્રીમદ્દિલ્લાન્ધ્રવેગિ-નાદિકુલાવતંસ' એમ પંડિતરાજે પોતે લખેલું છે.

નિમંત્રણ થયું. * પંડિતોની સભામાં પંડિતરાજ જગન્નાથે પોતાની વિદ્વતા દર્શાવી અને શહેનશાહનો પ્રેમ સંપાદન કર્યો. પાદશાહ પંડિતરાજ ઉપર એટલો બધો આકર્ષાયો કે તેમને પોતાની તહેનાતમાં રાખ્યા. આ પાદશાહનાં આશ્રય તળે પંડિતરાજે પોતાની યુવાવસ્થા અનેક પ્રકારનાં રાજ્ય વૈભવમાં પુરી કરી. અને અનેક પુસ્તકો લખ્યાં. આસફખાન ઉપર પંડિતજીને અંગાધ પ્રીતિ હતી તેથી કરીને પંડિતજીએ આ પ્રીતિના પરિણામરૂપે **આસફાવેલાસ** નામે ગ્રન્થ લખ્યો છે. આ ગ્રન્થની શરૂઆતમાં પંડિતરાજે લખ્યું છે કે:—
**અથ સકલલોકવિસ્તારવિસ્તારિતમહોપકારપર-
મ્પરાધીનમાનસેન પ્રતિદિનમુદ્યદનવદ્યગદ્યપદ્યા-**

* પાદશાહના દરબારમાં પંડિતજીનો પ્રવેશ થવાના સંબંધમાં એમ પણ કહેવાય છે કે તૈલંગ દેશમાંથી પંડિત જગન્નાથ જયપુરમાં આવ્યા અને ત્યાં સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપી. થોડા સમયબાદ દિલ્હીના પાદશાહના દરબારમાં રહેતો વિદ્વાનોમાં મુખ્ય ગણાતો કાજી જયપુરમાં આવેલો અને પંડિતજી સાથે વાદવિવાદ કરતાં પંડિતજીની વિદ્વતા જોઈ તે બહુ ખુશ થયેલો. તેણે પંડિતજીના સિદ્ધાંતનો તથા પુસ્તકોનો અભ્યાસ કર્યો; તેમજ પાદશાહના દરબારમાં પંડિતજીની પ્રશંસા કરી. આથી પાદશાહે પંડિતજીને દિલ્હી આવવા નિમંત્રણ કર્યું. પંડિતજી પાદશાહના દરબારમાં આવ્યા અને પોતાની વિદ્વતાથી શ્રેષ્ઠ પદ મેળવ્યું.

ઘનેકવિધાવિદ્યોતિતાન્તઃ કરણઃ કવિભિરુપાસ્ય-
 માનેન કૃતયુગીકૃતકલિકાલેન કુમતિતૃણજાલસ-
 માચ્છાદિતવેદધનમાર્ગવિલોકનાય સમુદ્દોષિત-
 સુતર્કદહનજ્વાલાજાલેન મૂર્તિમતેવ નવ્વાબાસફ-
 શાનમનઃપ્રસાદેન દ્વિજકુલસેવાહેવાકિવાહુમનઃ-
 કાયેન માથુરકુલસમુદ્રેન્દુના રાયમુકુન્દેનાદિષ્ટેન
 સાર્વભૌમશ્રીશાહજહાંપ્રસાદાદધિગતપણ્ડિતરાજપદ-
 વીધિરાજિતેન તૈલક્ષ્મકુલાવતંસેન પણ્ડિતજગ-
 ન્નાથેનાસફવિલાસાખ્યેયમાખ્યાયિકા નિરમીયત ।
 સેયમનુગ્રહેણ સદ્ગુણાભિભાવેન સુહૃદ્ભક્તેભ્યઃ ભવતાત્ ।
 (આમાં પ્રથમ આસક્ષ્યાનના ગુણોનું વર્ણન આપ્યું છે
 અને તેની મહેરબાની વડે શાહજહાન પાદશાહના દરબા-
 રમાં પોતાનો પગપેસારો થઈ પાદશાહની પ્રીતિ તથા
 પંડિતપદ પ્રાપ્ત થયાનું જણાવેલું છે.)

પંડિતરાજે કઇ કન્યા સાથે લગ્ન કર્યું અને તેને કેટલી
 સંતતિ થઇ તથા ઉત્તરાવસ્થા તેમણે કયા સ્થળમાં ગાળી
 એ સમ્બંધી હજી ચોક્કસ નિર્ણય થઇ શક્યો નથી. પંડિતજી
 પોતેજ ભામિની વિશ્વાસના અન્તમાં લગ્ન છે કે

શાસ્ત્રાણ્યાકલિતાનિ નિત્યવિધયઃ સર્વેઽપિ સંભાવિતા
 ।દેહીવદ્ભ્રમપાણિપલ્લવતલે નીતં નવીનં વયઃ ।

સમ્પ્રત્ જિજ્ઞાસમાસનં મધુપુરીમધ્યે હરિઃસેવ્યેતે
 સર્વપણ્ડિતરાજરાજિતિલકેનાકારિ લોકાધિકમ્ ॥

અર્થાત્-શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો, નિત્યવિધિ બધા પાળ્યા તથા દિલ્હીના પાદશાહના હાથ નીચે જીવવાની ગાળી અને હાલ એ સઘળું છોડી દઇ મથુરાજીમાં આવી હરિનું સેવન કરવા માંડ્યું. એવી રીતે પંડિતરાજ જગન્નાથે સઘળું આ લોકથી ન બંધી શકે તેવું કર્યું.^૧

સંપ્રત્યન્ધકશાસનસ્ય નગરે તત્ત્વં પરં ચિન્ત્યતે ।

અર્થાત્ કે ‘કાશીમાં હાલમાં પરમ તત્ત્વનું ચિંતન કરે છે,’^૨

૧ દ્વારકા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલ ભામિનીવિલાસનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

૨ રસગંગાધરના સંશોધકે દર્શાવેલું ભામિની-વિલાસના સંસ્કૃત પુસ્તકનું અવતરણ. ભામિનીવિલાસના અનેક પુસ્તકો જુદા જુદા વિદ્વાનો તરફથી બહાર પડ્યાં છે. સાંભળવા પ્રમાણે તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર પણ થયું છે. આ બધામાં થોડો ઘણો ફેરફાર હોય એમ જણાય છે. કારણ કે અમારી પાસે ‘નિર્ણયસાગર પ્રેસ’ની સંસ્કૃત આવૃત્તિ છે. તેમાં પ્રથમ અન્યોક્તુલ્લાસ છે તેમાં ૧૦૧ શ્લોક છે; શ્રૃંગારોલ્લાસ ના ૧૦૨ શ્લોક છે; કરુણવિલાસ માં ૧૬ શ્લોક છે; અને શાન્તવિલાસ માં ૩૨ શ્લોક છે; જ્યારે દ્વારકા પુસ્તક પ્રસારક મંડળી તરફથી બહાર પડેલી આવૃત્તિમાં પ્રસ્તાવિક નામના પ્રથમ વિલાસમાં ૧૨૬ શ્લોક છે, શ્રૃંગારવિલાસ માં ૧૦૨ શ્લોક છે. કરુણ-

ગંગાલહરીના ગુજરાતી ભાષાંતરમાં આપેલી હકિકત ઉપરથી પંડિતજીએ વૃદ્ધાવસ્થા કાશીપુરીમાં પુરી કરી હોય તેમ જણાય છે^૧. પંડિતજીની પત્નીનું તથા પુત્રનું અવસાન પોતાની હયાતિમાં થયું હોય એવું કેટલાકો અનુમાને છે. કારણ કે રસગંગાધરના સંશોધક આ વાતને પુષ્ટિ આપે છે, અને ભામિનીવિલાસનો ત્રીજો કર્ણ વિલાસ પત્નીના અવસાન પછી લખાયો હોય એવું અનુમાન કરે છે. પુત્રના અવસાન માટે તો રસગંગાધરના કર્ણ પ્રકરણમાં નીચેનો શ્લોક આપેલો છે.

**“અપહાય સકલબાન્ધવચિન્તામુદ્ધાસ્ય ગુરુકુલપ્રણયમ્ ।
હા તનય વિનયશાલિન્કથમિવ પરલોકપથિકોઽમૂઃ ॥”**

અર્થાત્ કે સકલ બન્ધુજનોની ચિન્તા ત્યજી દઈને અને વડીલોના પ્રેમને છોડીને હે વિનયશાળી પુત્ર, તું કેમ પરલોકનો પ્રવાસી થયો ?

પંડિતજીના લગ્ન સબંધી એક એવી આખ્યાયિકા છે કે પંડિતજી શહેનશાહ શાહજહાનની હજુરમાં તેના કૃપા પાત્ર બની રહ્યા પછી પોતાની વિદ્વતા અને બુદ્ધિમત્તાથી

વિલાસ માં ૧૮ શ્લોક છે, અને શાન્ત વિલાસ માં ૪૬ શ્લોક છે. વળી રસગંગાધરના સંશોધકે પોતાની ટીકામાં આપેલા ભામિનીવિલાસના કેટલાક અવતરણો આ બંને આવૃત્તિમાં બેવામાં આવતા નથી.

૧. હરજીવન લક્ષ્મીરામ કૃત ગંગાલહરીનું ગુજરાતી ભાષાંતર.

શહેનશાહના સહવાસમાંજ ઘણો સમય રહેતા હતા. જેમ શહેનશાહને શેતરંજ રમવાનો શોખ હતો તેમ જગન્નાથ પંડિત પણ શેતરંજ સારી રીતે ખેલી જાણતા હતા, એક સમયે પાદશાહ તથા પંડિત શેતરંજ ખેલતા હતા તે અર-સામાં પાદશાહને પાણી પીવાની તરસ લાગી, અને તેથી તેમણે પોતાની તરણુ શાહજાદી પાસે પાણી મંગાવ્યું. શાહ-જાદી જે અતિ સ્વરૂપવાન હતી, મુઝાવસ્થામાં પ્રવેશેલી હતી, તે સુવર્ણ કળશમાં પાણી લાવી પાદશાહ પાસે મુકી પાછી ચાક્ષી ગઈ. આ વખતે જગન્નાથ પંડિત તથા શાહજાદીની દષ્ટિ એક થઈ હતી અને પરસ્પર આકર્ષાઈ હતી. તે વખતે પાદશાહે જગન્નાથ પંડિતને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે 'તમે શીઘ્ર કવિ છો, મહાન્ વિદ્વાન છો, તેથી આ મારી કન્યા ઉપર કવિતા બનાવો. ' પંડિતજીએ તુરતજ શ્લોક બનાવ્યા અને પાદશાહને સંભળાવ્યા.

इव सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुंभा

कुसुंभारुणं चारु चेलं दधाना ।

समस्तस्य लौकस्य चेतः प्रवृत्तिम्

गृहीत्वा घटेन्यस्य यातोवभाति ॥

લઈ સુસ્તની મસ્તકે કુંભ કન્યા,

કુસુંબી સુવસ્ત્રે દીસે ચાર તન્યા;

હરી.લોક સર્વસ્વની ચિત્તવૃત્તિ,

ભરીને ઘડામાં જતી આ દીસન્તી.

આવા સુંદર ઉપમાલંકારવાળી કવિતા સાંભળીને
પાદશાહ ઘણો ખુશ થયો અને પંડિતરાજને ઇચ્છા પ્રમાણે
વચન માગવા કહ્યું. પંડિતરાજની દષ્ટિ એ કન્યા ઉપર
પડેલી અને તેની સુંદરતામાં આકર્ષાએલા તેથી તુરંતજ
તેમણે પાદશાહને જણાવ્યું કે:—

न याच्चे गजालिं न वा वाजिराजिम्
न वित्तेषु चित्तं मदीयं कदापि ।

इयं सुस्तनी मस्तकन्यस्तकुंभा
लवंगी कुरंगी दृगंगी करोतु ॥

यवनी नवनीतकोमलांगो शयनीये
यदि नीयते कदाचित् ।

अवनीतलमेव साधु मन्ग्ये
नवनी माधवनी विनोदहेतुः ॥

નથી માગતો હાથી કે અશ્વ ટોળાં,
ન ઇચ્છું કદી વિત્તનાં થોડ બહોળાં,

ઇચ્છું સુસ્તની મસ્તકે કુંભ બાળા,
*લવંગી કુરંગી ગ્રહે કંદમાળા.

યવની નિત આ સુકોમલાંગી,
શયને પ્રાપ્ત કવચિત ને થશે;

અવનીતલ દીક્ષ હું માનું છું,
વરિષ્ઠ ઇંદ્રાપુરીનો વિનોદ એ.

* શાહજહાનું નામ જણાય છે.

આ શ્લોકો રસગંગાધરમાં સંશોધક પાડાંગ ફેર આપે છે.

યવની રમણી વિપદઃ શમની,

કમનીયતમા નવનીતસમા ।

उद्दि ऊद्दिषचोऽमृतपूर्णमुखी

स सुखी जगतीह यदङ्कगता ॥

યવની રમણી વિપતિહારીણી, કમનીયતામાં અવનવી સમીઃ
મૃદુલાળી મુખી પૂર્ણ ચંદ્રિકા, સુખી એ જગતે ગિરાજ અંકમાં.

આ શ્લોકો જગન્નાથ પંડિતના બનાવેલા હશે એમ
મનાય છે, પરંતુ તેમના પુસ્તકોના સંગ્રહમાં ક્યાંય પણ
જોવામાં આવતા નથી.

આ માગણી સાંભળીને પાદશાહ વિસ્મય પામ્યો; પરંતુ
વચનથી બંધાએલો હોય પંડિતની માગણીને તિરસ્કારી
શક્યો નહીં; પણ પંડિતજી આત્મજી હોવાથી જોતે તેમની
સાથે ખાણું ખાય તો પોતાની કન્યા આપવા કબુલ કર્યું.
પંડિતજીએ સુંદર રૂપવાળી આ નવયૌવના કન્યા મેળવવાને
માટે લવિષ્યમાં ઉભી થનારી નાત જાત સંબંધીની આપ-
તિઓને દૂર મુકી પાદશાહ સાથે ખાણું ખાવા હા કહી.

કુદરતાધિન પ્રમાણે જે બનવાનું હોય તેજ બને
છે. આ ન્યાય પ્રમાણે જેમ શાહજાદીને જ્ઞતાં પંડિતરાજને
મોહ થયો હતો તેમ પંડિતરાજને જ્ઞતાં શાહજાદીના હૃદ-
યમાં પણ પંડિતજીને મેળવવાની લાવના ઉત્પન્ન થઈ
હતી. તે વાત તેણે તેની માને કહી સાંભળાવી અને જો તે

પંડિતજી સાથે પોતાના લમ નહીં કરશે તો અન્ન જળનો ત્યાગ કરશે તેમ પણ કહ્યું. બેગમ વિમાસણમાં પડી પણ જ્યારે પાદશાહે પોતે ઉપરોક્ત બીના બેગમને કહી ત્યારે બેગમે પણ શાહજહાનીની પ્રતિજ્ઞાની વાત પાદશાહને કહી. આ રીતે પરસ્પર થયેલી માગણીથી પાદશાહ તથા બેગમ આ બંનેના લગ્નનો ઇશ્વરી સંકેત સમજ્યા અને મોટી ધામધુમથી જગન્નાથ પંડિત તથા શાહજહા લવંગીના લગ્ન કર્યો.*

ત્યારબાદ જગન્નાથ પંડિતે શહેનશાહના આશ્રય નીચે લવંગીની સાથે પૂર્ણ પ્રેમમાં યુવાવસ્થા પૂર્ણ કરી. આ સમય દરમિયાન તેમને સંતતિ પણ થઈ. યવન કન્યા લવંગી પૂર્વ લવની સંસ્કારી હોઈ પંડિતજીના સમાગમમાં રહ્યા પછી તેણે હિંદુ ધર્મના શાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કર્યો; અને એક વિદ્વાન પંડિતા તરીકે પ્રખ્યાતિ મેળવી. બાહ્ય

* રસગંગાધરના સંશોધકે આ હકિકત લખતાં જો યવન કન્યા સાથે પંડિતજીએ લગ્ન સખંધ બાંધ્યો હતો તે શાહજહાનનીજ શાહજહાની છે એમ જણાવ્યું નથી. તેમજ તેનું નામ લવંગી છે તેમ પણ ઉલ્લેખ કર્યો નથી. વળી મોગલ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં અગર તો ભારતના અન્ય ઇતિહાસમાં આ વાત સ્પષ્ટ થતી નથી. રસગંગાધરના સંશોધકે તો આ હકિકતને ગપગોળા સમાનજ માને છે.

જાતિમાં તેમજ અન્ય જાતિઓમાં તે પંડિતજી યવન કન્યા સાથે લગ્ન કર્યા પછી બહિષ્કાર મેળવી ચૂક્યા હતા; છતાં રાજ્યમાનના પ્રભાવે તેઓ પોતાનો જીવનવ્યવહાર આનંદમાં વીતાવતા હતા.

વૃદ્ધાવસ્થા થતાં પંડિતજીએ પોતાની યવન પત્ની તેમજ પુત્રાદિક સહીત સ્વવતન કાશીમાં જઈ રહેવા પ્રયાણ કર્યું. તેઓ ફરતા ફરતા કાશી આવ્યા. બ્રહ્મ જાતિમાં બહિષ્કાર પામેલા પંડિતજીને કાશીમાં ઉભવાનું સ્થાન ન હોતું. તેમની વિદ્વતાથી તેઓ પોતાના દેશમાં જેવું અપૂર્વ માન મેળવવા પામ્યા હતા; તેટલો તિરસ્કાર યવન કન્યા સાથેના લગ્ન પછી મેળવ્યો હતો. આ સ્થિતિમાં કાશીમાં જઈ ગંગાકિનારે મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર તેઓ સહકુટુંબ રાત્રિએ સુતા હતા. પ્રાતઃકાળમાં સ્નાનાર્થે આવતા પંડિતોએ આ દશ્ય જોયું. આપ્પા દીક્ષિત નામના પંડિતે ગંગા સ્નાન કરી ઘર તરફ જતાં સૂર્યોદય થવા છતાં નિદ્રા વશ થએલા આ કુટુંબનું દશ્ય જોયું. તેઓ હૃદયમાં છંછેડાયા અને નજીક જઈ પંડિતજીના ઘોળા થએલ વાળનું નિરક્ષણ કરી તુરંતજ ઓળ્યા કે:-

किं निःशंकं शेषे शेषे वयसि त्वमागते मृत्यौ ।

અર્થાત કે:-તું પોતાના બાકી રહેલા વયમાં મૃત્યુ પાસે આવેલું છે તો પણ નિઃશંકપણે અહીં કેમ ઉઘે છે ?

જગન્નાથ પંડિતે મ્હોં ઉઘાડ્યું. દીક્ષિતે પંડિતજીને
ઓળખ્યા અને કહ્યું કે:-

અથવાસુખંશયીથાનિકટે જાગતિજાન્હવીભવતઃ ॥

ભાઈ પંડિતરાજ તું છું કે ? ત્યારે તો એક્રિકર મુઠ રહે.
કારણ કે તારે વાસ્તે ભાગીરથી સર્વદા જાગૃત છે.

આમ કહી દીક્ષિત ચાલ્યા ગયા. પંડિતજીનું હૃદય આ
ખીનાથી ઘણું ખિન્ન થયું; તેમણે પોતાની જ્ઞાતિવાળાઓને
પોતાને જ્ઞાતિમાં લેવા વિનંતિ કરી. પંડિતજીની વિદ્વતાથી
આકર્ષાએલા ઘણા વિદ્વાન બ્રાહ્મણો તેમને જ્ઞાતિમાં લેવા
તત્પર થયા; પરંતુ પંડિતજીની માગણી પોતાના કુટુંબસહ
જ્ઞાતિમાં લેવાની હોવાથી જ્ઞાતિ અગ્રેસરો તે સ્વીકારી શક્યા
નહીં. તેથી પંડિતજીએ ગંગા કિનારે રહી તપશ્ચર્યા કરવાનું
શરૂ કર્યું. કેટલાક દિવસો બાદ જ્ઞાતિ બંધુઓ ત્યાં એકત્ર
થયા અને પંડિતજીને કુટુંબ સહિત જ્ઞાતિમાં લેવા ચર્ચા કરવા
લાગ્યા. અંતમાં એવો નિશ્ચય થયો કે જો ગંગા મૈયા પંડિ-
તજીને અને તેમના કુટુંબને મણિકર્ણિકાના ઘાટના આવનમા
પગથીએ આવી પોતાના જળથી સ્નાન કરાવી પાવન કરે
તો જ્ઞાતિમાં લેવા હરકત નથી. પંડિતજીને ગંગા ઉપર શ્રદ્ધા
અને પ્રેમ હતો, તેથી તેણે તે વાત સ્વીકારી. જ્ઞાતિબંધુઓ
અને અન્ય વિદ્વાન વિપ્રમંડળની મેદની વચ્ચે પંડિતજી
મણિકર્ણિકાના ઘાટના ગંગાના જળથી મુક્ત ગણીને આવ-
નમ । પગથીએ બેસા અને ગંગાજીની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા.

એક એક શ્લોકની સાથે એક એક પગથીયું ગંગાનો પ્રવાહ વધ્યો અને આવનમે શ્લોકે આવનમા પગથીયે બેઠેલા પંડિતજીને ગંગાએ પોતાના પ્રવાહથી સ્નાન કરાવી પાવન કર્યાં. ત્રેપનમે પગથીયે બેઠેલી તેમની યવન પત્ની તથા પુત્રાદિકને પણ યવન પત્નીની સ્તુતીથી પાવન કર્યાં. જગન્નાથનો અને ગંગાનો આ પ્રભાવ જોઈ સહુ વિસ્મય પામ્યા; અને ગંગાની તથા જગન્નાથની સ્તુતિ કરવા લાગ્યા. આ રીતે જગન્નાથ પંડિતે પોતાની વિક્ષતા અને લક્ષિતી સાતિનો આદર મેળવ્યો.

જગન્નાથ પંડિતનો જન્મ સોળમી સદીના અંતમાં અથવા તે સત્તરમી સદીની શરૂઆતમાં થયેલો હોવો જોઈએ. મોગલ શહેનશાહતના ઇતિહાસમાં શાહજહાં પાદશાહ ઇ. સ. ૧૬૨૮ માં ગાદીએ બેઠેલો છે. ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં તે ઔરંગઝેબના પ્રપંચથી પદ્મબ્રષ્ટ થયેલો છે અને ઇ. સ. ૧૬૬૬ માં તેનું મૃત્યુ થયેલું છે, એટલે શાહજહાનના આશ્રય નીચે રહેલ પંડિતરાજ શહેનશાહના રાજ્યામલમાં યુવાવસ્થાએ હોવા જોઈએ. વળી શહેનશાહના મોટા પુત્ર દારાની સાથે પણ પંડિતરાજને સારો સંબંધ હતો. આસફખાન વગેરે તેના મિત્રો હતા. આથી માની શકાય કે શહેનશાહ શાહજહાનના સમય પ્રમાણે પંડિત જગન્નાથરાય સત્તરમી સદીની શરૂઆતથી તે સદીના મધ્યકાળ સુધી થઈ ગયેલા હોવા જોઈએ. શાહજહાનની પડતીના

દિવસોમાં તેમણે દિલ્હી છોડી કાશી તરફ પ્રયાણ કરેલું હોવું નોંધ્યે અને ઉત્તરાવસ્થા પણ ત્યાંજ પૂર્ણ કરેલી હોવી નોંધ્યે. વળી એમ પણ કહેવાય છે કે પંડિતરાજે ગંગા ઉપરના પોતાના સ્નેહ અને ભક્તિભાવને લીધે આખર ગંગામાંજ ઝંપલાવી ગંગાનેજ શરણે અક્ષરધામ પ્રાપ્ત કર્યું છે. પોતે લગ્ન કરેલી યવન પત્ની અથવા તો તેમના પુત્રોનું પાછળથી શું થયું તે સંબંધી લગ્ન સુધી કાંઈ પણ લકિકત પ્રાપ્ત થઈ શકી નથી.

પંડિત જગન્નાથરાયે ઘણાં પુસ્તકો લખ્યાં છે; તેમાં ખાસ કરીને રસગંગાધર, ભામિનીવિલાસ અને ગંગાલહરી વધારે પ્રચલિત છે. બીજાં પુસ્તકો પૈકી કેટલાક છપાએલાં છે અને કેટલાક અપ્રસિદ્ધિમાં છે. ઉપરના ત્રણ પુસ્તકો શિવાય પંડિતજીએ બનાવેલા નીચેના પુસ્તકો જાણવામાં આવ્યા છે. અમૃતલહરી, આસક્તિલાસ, કર્ણાલહરી, ચિત્રમીમાંસાખંડન, જગન્નાભરણ, પ્રાણાભરણ, મનોરમા-કુચમર્દન, યમુનાવર્ણન, લક્ષ્મીલહરી અને સુધાલહરી. જેમાંના કેટલાક કાવ્યમાળા તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં છે.

પંડિત જગન્નાથરાય શિવાય બીજા પણ તેમના નામ ધારી જગન્નાથ પંડિતો થઈ ગયા છે. સત્તરમી સદીના અંતમાં જયપુરમાં મહારાષ્ટ્રદેશસ્થ પ્લાલિણ જગન્નાથ પંડિત થઈ ગએલા છે. તેમણે સિદ્ધાંતસમ્રાજ, સિદ્ધાંતકૌસ્તુભ, યુક-

લીડના ગ્રીક ભાષામાં લખાએલા રેખા ગણિતનું સંસ્કૃત ભાષાંતર વગેરે પુસ્તકો લખ્યાં છે. આ પંડિતના વંશજો હાલમાં જયપુરની ખલ્લપુરીમાં રહે છે તેમ કહેવાય છે.

(૧) તાંજેર નિવાસી પંડિત જગન્નાથે અશ્વઘાટિ, રતિમન્મથ, વસુમતીપરિણય વિગેરે પુસ્તકો લખેલાં છે.

(૨) રેખાગણિતના કર્તા સમ્રાટ જગન્નાથ છે.

(૩) વિવાદભંગાર્ણવકર્તા જગન્નાથતર્કપંચાનન.

(૪) અતંદ્રચંદ્રિકનાટકકર્તા જગન્નાથમૈથિલ.

(૫) અનંગવિજયભાણુકર્તા શ્રી નિવાસસુનુર્જગન્નાથ પંડિત.

(૬) સભાતરંગકર્તા જગન્નાથમિશ્ર.

(૭) અદ્વૈતામૃતકર્તા જગન્નાથસરસ્વતી.

(૮) સમુદાયપ્રકરણકર્તા જગન્નાથસૂરિ.

(૯) શરભરાજવિદ્યાસકર્તા જગન્નાથ

(૧૦) જ્ઞાનવિદ્યાસકાવ્યકર્તા નારાયણદૈવજસુનુર્જગન્નાથ.

(૧૧) અનુભોગકલ્પતરૂકર્તા જગન્નાથ, વગેરે ઘણા જગન્નાથો થઈ ગયા છે.

પરંતુ આ અધ્યામાં આ ગંગાસહ્યદરીના કર્તા જગન્નાથ અગ્રસ્થાને છે.

પ્રાસંગિક વિવેચન.

સૃષ્ટિસૌંદર્યના અવનવા બનાવો જ્યારે દૃષ્ટિગોચર થાય છે ત્યારે કુદરતની અનુપમ શક્તિનું ભાન થાય છે. કુદરત એટલે કર્મથી અબાધિત અનુપમ શક્તિ. આ આર્યાવર્ત પ્રદેશ કુદરતની અનેરી લીલાથી ભરપુર છે. આર્યાવર્ત જેમ ધર્મ પ્રધાન દેશ છે તેમ કર્મપ્રધાન અને શક્તિપ્રધાન દેશ છે. અનેક દૃષ્ટિએ લખાએલો આર્યાવર્તનો ઇતિહાસ તેની શાખ પુરે છે. આર્યાવર્તનાં દૈવી મહાનપુરુષોએ ભાખેલાં ધર્મસુત્રો તેની નિશાની છે. ધર્મસ્થાનો પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ છે. તીર્થસ્થાનો તેનું ગૌરવ છે. આ ગૌરવનો અગાધ મહિમા આજે કળિકાળ જેવા ગણાએલા વિષમ સમયમાં પણ અનુભવાય છે. આ ગંગાલહરી અને તેના કર્તા પંડિત જગન્નાથ આજે જગતને નવું ભાન કરાવી રહ્યા છે. હિંદુસ્તાનના અનેક ધર્મો અને અનેક વાડાઓને બાબુએ મુકીએ તોપણ ભારતમૈયાના ભૂતકાળના પ્રાતઃસ્મરણીય પ્રસંગો વર્તમાન સમયને જાગૃત બનાવી રહ્યા છે. પુણ્યવંતી ભારતમૈયાનો મહાન પુરુષ તરીકે ગણાએલો એક એક સંતાન ભારતનું સાર્વભૌમત્વ ભાવિપટમાં ચિતરી ગએલ છે. ભારતનો વર્તમાન ઇતિહાસ ભૂતકાળના ઇતિહાસને તાજે કરે છે. પંડિત જગન્નાથ અને ગંગાલહરીનો સત્તરમી સદીનો ઇતિહાસ વર્તમાન ઇતિહાસને ગૌરવ બક્ષે છે.

એતો સિદ્ધ થઈ ચૂકયું છે કે સેંકડો વર્ષો પૂર્વે જ્ઞાતિભેદ નહોતો. ધર્મભેદ નહોતો, સંપ્રદાય ભેદ નહોતો, સામાજિક ભેદ નહોતો, ભારતની પુણ્યવંતી સંસ્કૃતિ આજે અનેક પરમાણુઓમાં પરિણત બનેલી છે. શ્રદ્ધાને સ્થાને શંકા, એકતાને નામે અનેકતા, પવિત્રતાને નામે પાખંડ, ધર્મને નામે અધર્મ અને ઉન્નતિને નામે અવન્તિ પ્રસરાવી રહેલ છે. ભારતનું પ્રાચીન ગૌરવ શિથિલતા પામ્યું છે, સ્વાતંત્ર્ય પરાધીનતા ભોગવે છે. પાશ્ચિમાત્ય સુધારક સંસ્કૃતિ, વિશ્વમાં વિજયવંત બનેલી પુણ્યવંત પૂર્વ સંસ્કૃતિના પરાભવ કરવાના પગરણો શરૂ કરી ચુકેલ છે. આવી વિષમ પરિસ્થિતિમાં આ ગંગાલહરીનું લઘુ પુસ્તક તેનું રહસ્ય જ્ઞેતાં પ્રાતઃકાળના સુર્યરશ્મિની રોશની સમા નિદ્રાવશ જગતને જાગૃત બનાવે છે, ધર્મ ઉપરની શ્રદ્ધાને દૃઢ કરે છે અને તીર્થના મહાત્મને પ્રત્યક્ષ કરે છે.

આ ગંગાલહરીનો પ્રાદુર્ભાવ સત્તરમી સદીના મધ્યકાળમાં એટલે લગભગ પોણા ત્રણસો વર્ષ ઉપર થયેલો છે. ગંગા એટલે હિંદુધર્મના પ્રાધાન્ય પુસ્તકોમાં ગણાયેલું મહાન તીર્થ છે. કાશીવિશ્વનાથનું તીર્થ અને ગંગાનું સ્નાન જે મનુષ્યે કરેલું નથી તેનો જન્મ અક્ષળ છે. હિંદુસ્તાનમાં તીર્થો અનેક છે; ધર્મતીર્થોએ ઘણા છે. સર્વની ઉત્પત્તિ અમુક અમુક કારણોને લક્ષનેજ થયેલી છે અને તે કારણથી તેની મહત્તા ગણાય છે. ગંગાનું બીજું નામ ભાગીરથી છે

વળી તે સુરધુતિ એટલે દેવનદી પણ કહેવાય છે. ભાગવતમાં આપેલી આખ્યાયિકા પ્રમાણે સગર રાજના ૬૦,૦૦૦ પુત્રોનો ઉદ્ધાર કરવા માટે તેના વંશજ ભગીરથ રાજાએ મહાન તપશ્ચર્યા કરી દેવનદી ગંગાને પૃથ્વી ઉપર પધારવા વચન મેળવ્યું. સ્વર્ગથી પડનારી ગંગાનો પ્રવાહ ઝીલી શકવા પૃથ્વીમાં કોઈ સમર્થ ન હોવાથી ભગીરથ રાજાએ પુનઃ તપશ્ચર્યા કરી મહાદેવને પ્રસન્ન કર્યા અને મહાદેવે પોતાની જટામાં ગંગાને ઝીલ્યા. મહાદેવનું મૂળ સ્થાન કૈલાસ. કૈલાસ એટલે હિમાચળ (હિમાલય) નું ઉંચામાં ઉંચું શિખર. ત્યાંથી ગંગાનો પ્રવાહ શરૂ થઈ સગર રાજના મૃતપુત્રોને પાવન કરી આર્યાવર્તના લગભગ અર્ધ પ્રદેશમાં વિસ્તરી અંગાળના ઉપસાગરને મળે છે. આ સ્થાન ગંગાસાગરના નામથી ઓળખાય છે.

૧. ગંગા સાગર કલકત્તા અને જગન્નાથપુરીની વચ્ચે આવે છે, ત્યાં અગાધ પાણી છે. હરહંમેશ તે ઉપરથી સંખ્યાબંધ સ્ટીમરો અને વહાણો આવજા કરે છે છતાં દરસાલ મકરસંક્રાંતિએ ત્રણ દિવસ સુધી ગંગા સાગરની વચ્ચેનું પાણી દૂર સમુદ્રમાં જાય છે અને ત્યાં ત્રણ દિવસ સુધી અમુક ભાગમાં જમીન ખુલ્લી થાય છે. ત્યાં એક શંકરનું શિવાલય છે. તેના દર્શનાર્થે હજારો લોકો આવે છે. ત્રણ દિવસ સુધી ત્યાં રહે છે અને ચોથે દિવસે તમામ યાત્રિકો રવાના થયા બાદ જળપ્રવાહ પૂર્વવત્ સમુદ્રમય બને છે. દર મકરસંક્રાંતિએ આ પ્રમાણે જનના ભરાય છે. આ પણ એક દૈવી શક્તિનો પ્રાદુર્ભાવ છે.

લગીરથ રાજના પ્રયત્નથી ગંગા પૃથ્વી ઉપર આવ્યા તેથી તેનું નામ લાગીરથી પડ્યું છે. તે સ્વર્ગમાંથી ઉતરી માટે સુરધુનિ કહેવાય છે. આ રીતે ગંગાની ઉત્પત્તિ જેમ દૈવિ શક્તિનું અનુપમ લાન કરાવે છે તેમ જગન્નાથ પંડિતને પાવન કર્યાનો પ્રસંગ તેના પ્રભાવનું અનુપમ લાન કરાવે છે.

અગાઉ આપણે પંડિતરાજ જગન્નાથના ચરિત્રમાં જોઈ ગયા તે પ્રમાણે યવન શાહજાદા સાથે લગ્ન કર્યાથી જ્ઞાતિનો બહિષ્કાર થયેલો અને તેને પાવન કરવા ૧ મણિકર્ણિકાના ઘાટ ઉપર ગંગાપ્રવાહની સપાટિથી આવનમે પગથિએ બેસી પંડિતરાજ જગન્નાથ ગંગાની સ્તુતિ કરે છે અને એક એક શ્લોકની સાથે ગંગાનો જળપ્રવાહ એક એક પગથીઉં ચડતો જાય છે અને આવનમે શ્લોક આવનમે પગથિએ બેઠેલા પંડિતરાજને નવરાવી પાવન કરે છે.

આ પ્રમાણે ગંગાનો મહિમા અવર્ણનીય બને છે. આ સમયે પંડિતજીએ સ્તવેલા આવન શ્લોકો તેજ આ ગંગાલહરિ. આ વાતને જ્યાં સુધી અસત્ય નથી મનાતી

૧ ગંગા કિનારે કાશી શહેર લગલગ પાંચ કોશ સુધી વિસ્તરાયેલું છે. તે વિસ્તારમાં ઘણા ઘાટો બંધાયેલા છે; જેમાં મણિકર્ણિકાનો ઘાટ સૌથી સુંદર અને વિશાળ છે. મૃખ્ય સ્થાન તથા શ્રાદ્ધક્રીયાનો મહિમા અત્રેજ છે. આ ઘાટ લગલગ મધ્યમાં આવેલો છે અને તે કરોડો રૂપિયાને ખર્ચે બંધાયેલો છે.

ત્યાં સુધી આ અદ્ભુત પ્રસંગ ગંગાતીર્થનો મહિમા પતિત-
પાવની તરીકે સિદ્ધ કરે છે. આજકાલના કેટલાએક અ-
શ્રદ્ધાળુ અને સુધારક લોકો તીર્થયાત્રામાં શું સિદ્ધિ છે,
એવા પ્રશ્નો પુછે છે તેનો આ ગંગાલહરી અને જગન્નાથનો
બનાવ સપ્રમાણ ઉત્તર રૂપે છે.

ગંગા એ નદી રૂપે હોવા છતાં મૂર્તિમંત છે એમ
પણ કહેવાય છે. મહાભારતમાં કહ્યું છે કે ગંગા મનુષ્ય દેહે
શંતનુ રાજના પત્ની હતાં. ભારતના ભડવીર ગણાએલા
નૈષ્ઠિક ધ્રુવચારી ભીષ્મ તેના પુત્ર હતા. શંતનુ સાથે લગ્ન
કર્યા પછી કરાર પ્રમાણે ગંગાએ સાત પુત્રોને ગંગાના પ્રવાહમાં
ફેંકી દીધા. આઠમા પુત્ર ભીષ્મને ફેંકવા જતા શંતનુ રાજાએ
રોક્યા અને તેજ વખતે કરાર પ્રમાણે તેઓ શંતનુ રાજનો
ત્યાગ કરી મૃગ સ્વરૂપમાં મળી ગયાં. આ આખ્યાયિકા પણ
દૈવી શક્તિના પ્રભાવ રૂપ છે. અમુક અમુક સંયોગોમાં
ભક્તોના ઉદ્ધારાર્થે ભિન્ન ભિન્ન દેવતાઓએ ભિન્ન ભિન્ન
સ્વરૂપો ઝલણ કરેલા ધર્મ કથાઓમાં આપણે વાંચીએ છીએ.

આપિત થયેલા આઠ વસુઓના ઉદ્ધારાર્થે ગંગાએ
શંતનુ સાથે લગ્ન કર્યા હતાં એમ મહાભારતમાં કહેલું છે.
આકો તો દેવસ્વરૂપે તે શિવતા દ્વિતિય પત્નિ ગણાય છે.

ગંગાના પ્રભાવની ખીજ પણ વાતો અત્રે કહેવી જરૂરની
છે. કાઠિયાવાડમાં કાઠિનાર પાસે 'ગાંગો' નામે અત્યંત
ભગત થઈ ગયો છે. તેનું નિવાસસ્થાન ગાંગા ભગતની

શાળના નામે ઝોળખાય છે. એક વખત કેટલાક માણસોનો સંઘ ભગતને ગામે થઈને ગંગાની યાત્રાએ જતો હતો. તેના આગેવાનને ભગતે ચુંદડી અને મોડિયો આપ્યો અને જણાવ્યું કે “આ મારી ભેટ ગંગામાને હાથોહાથ આપજો.” આ કથનથી બધા આશ્ચર્ય પામ્યા; પરંતુ ભગતની ભક્તિ ઉપર સૌને શ્રદ્ધા હતી તેથી ચુંદડી મોડિયો લીધાં. સંઘ ગંગાજી પહોંચ્યો. બધાએ સ્નાન ભેટાદિક ક્રિયાઓ કરી અને છેલ્લે સંઘનીએ ગંગા મૈયાને ઉદ્દેશીને કહ્યું કે હે ગંગામૈયા, ગાંગા ભગતની આ ભેટ હાથોહાથ લ્યો. તુર્તજ જળપ્રવાહમાંથી હાથ ઉંચો થયો અને ચુંદડી મોડિયો લીધા. આ કથા સોરઠમાં વધારે પ્રચલિત છે^૧. એક મિત્ર પાસેથી એવી વાત સાંભળી હતી કે મધ્ય હિંદુસ્તાનમાં એક ગામમાં એક ભગત ગંગાનો પરમ ઉપાસક હતો. અમુક દિવસે તે કાચનો ખાલી સીસો મધ્યમાં રાખી અમુક સત્સંગીઓની સાથે મળી ભક્તિભાવથી ગંગાપૂજન કરતો અને આખી રાત જાગરણ કરતો. સીસામાં આપોઆપ ગંગાનું પાણી પ્રગટ થતું અને ઉભરાઈ જતાં તેનું પાન હાજર મનુષ્યો કરતા^૨.

૧ આ મુખ્યકથા જાણીતા લેખક શ્રીયુત કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદીએ કહેલી છે.

૨ આ હકિકત પરતવાડા નિવાસી પાંડિત રામેશ્વરજીએ કહેલી છે અને આ બનાવ તેમણે નજરોનજર જોયો છે તેમ પણ કહ્યું છે.

જુનાગઢમાં બાદશાહી દરબારમાં નાગાજીણુ અને રાજદે બે ચારણ લાઇએ સારું માન મેળવી રહ્યા હતા. એક સમયે મુલ્કાંએ બાંગ પોકારતાં નાગાજીણુ હસી પડ્યો. અને તેમ કરવાનું કારણ પાદશાહે પુછતાં નાગાજીણુ જણાવ્યું કે નામવર ખુદાની બાંગ આમ ન પોકારાય, બાંગ પોકારતાં તો અશ્વો મોંમાના ઘાસના તરણાં મુકી દે, ધાવતાં બાળકો સ્તન છોડે અને વહેતાં પાણી થંભી જાય. પાદશાહે પુછ્યું કે આવી બાંગ પોકારનાર કોઇ છે ? નાગાજીણુ રાજદેનું નામ દીધું. રાજદેએ ઘણી આનાકાની કરી પણ પાદશાહની હક પાસે તેનું કાંઇ ચાલ્યું નહીં. આખર મોતનો પ્રસંગ ઉભો થયેલો જાણી પોતાનું ચારણી સત બતાવવા રાજદેએ પાદશાહની સન્મુખ અથાગ લોક સમુહની વચ્ચે મસીદના ત્રણસે પગથિયાંના મિનારા ઉપર ચઢી પેટમાં કટારો ખોસી પછેડીની ભેટ બાંધેલી સ્થિતિએ બુલંદ અવાજે અદલાહુ અકબ્રરની બાંગ પોકારી. તુર્તજ વહેતા પાણીના પ્રવાહ સ્થંભી ગયા, ધાવતાં બાળકો છુટયાં, ગર્ભણીના ગાલ પડ્યા અને અશ્વોએ મોંમાંહેના ઘાસના તરણાં મુકી દીધાં, ગગનમંડળ ગાજી ઉઠ્યું. પાદશાહ વિસ્મય પામ્યો, લોકસમૂહ દિંગ બની ગયો. રાજદેએ પોતનો અંતકાળ નજીક જાણી ગંગાથી પાવન થવા ગંગાની સ્તુતિ રૂપે નીચેના દુહા લલકાર્યા.

કાયા લાગો કાટ શીકલીગર સુધરે નહિ,
નિરમળ હોય નિરાટ ભેટયા તવ ભાગીરથી.

ગંગાજળ ગટકેહ નર લટકે લીધો નહિ,
 ભવસાગર ભટકેહ ભૂત હુવા ભાગીરથી.
 ગંગાધારે જાય, પંગોદિક પાણી પીવે,
 માનવીયાંની માય, ભાગ્ય વડાં ભાગીરથી.
 ઉઘાડે જઈને ઉડો, જળમાં આખ્યું જે,
 તેનો વંશ તેડે વૈકુંઠ મૂકે વણારસી.
 પાગે જો તળીયું પડે, જનહવી દશ જાતે,
 (એને) પરીયું પીંગલું કરે, વાસર દોળે વણારસી.
 જાતલના અથ જાય, જાતલને જાંવાતલ તણાં,
 પાણી પણગાં માંય થે વૈકુંઠ વણારસી.
 હાથે જળ હિલોળ, માથે લઈ મંજન કરે,
 પામે વૈકુંઠ પ્રાણ, ભેટતાં ભાગીરથી.
 આવીને અહત તણો ઘસે કટકો જો ઘાટ,
 એંચે હીડોળા ખાટ, વૈકુંઠ પરીયું વણારસી.
 પ્રાણી દેહ પડે ગંગાજળ નામે ગળે,
 ચટ વૈમાન ચડે, વૈકુંઠ જાય વણારસી
 હેકણ કટકો હાડરો, જો ગંગા ત્રહ જાય,
 (તો) માનવીયાં કુળમાંય, ભૂત ન થે ભાગીરથી.
 ઉપર ઉતરીયાં, પંખી તે પાવન થીયાં,
 માંહી મંજન કીયાં, ભૂત ન સરજે ભાગીરથી.
 ભાગીરથરે ભાગ્ય ગરવરસે આઘ ગંગા,
 નરલોક, સૂરલોક, નાગ, તારેવા ત્રણે ભવન.
 પાસે મર ઉભો પિતા, હર સારીખો હોય,
 (પણ) મા વણ મરીએ તોય, તું વેગણીએ વણારસી.

મોડો આયો માય તેં ભેગો ધ જ તારીયો,
પડિયો રે, શું પાય ભાટો થઇ ભાગીરથી.

આ દોહા બોલતાંની સાથે મિનારાના પથરો ખળભળ્યા,
પૃથ્વીમાંથી ગંગાનો ધોધ છૂટ્યો અને છેલ્લા પગથીએ ઉભેલા
રાજદેને સ્નાન કરાવ્યું. રાજદેએ પેટમાંથી કટાર કાઢી
મસ્તક કાપ્યું અને ગંગામાં હાથ મેશને માટે સમાયો. આ
પછી એ રાજદે પીર થયો અને પંકાયો. કહેવાય છે કે શંકરની
દેરી અને મસીદ પણ આજે ત્યાં કાયમ છે^૧.

આ વાતોને સત્ય માનીએ તો ગંગાનો અગાધ મહિમા
જીવનની ક્ષુદ્રતાનો નાશ કરે છે. ગંગા પ્રદેશ એટલો રમ-
ણિય અને પવિત્ર છે કે તે પ્રદેશમાં પ્રવેશ કરતાં મનોવૃત્તિ
શાંત અને સાત્વિક બને છે.

અત્રે એક બીજીવાત જણાવવી ખાસ જરૂરી છે.
આજકાલ શુદ્ધિનો પ્રશ્ન ચર્ચાઈ રહેલો છે. એ ચર્ચાને
પુષ્ટિ આપનાર પંડિત જગન્નાથનું દર્શન છે. એક યવની
સાથે લગ્ન કર્યા પછી જ્ઞાતિનો અહિંકાર પામી ગંગામૈયાના
પ્રતાપે પુનઃ જ્ઞાતિનો સત્કાર મેળવે છે. યવનપત્ની અને
સંતાનો પણ સત્કારાય છે. આ પ્રમાણ હાલના રિવાજો
લક્ષમાં લે તો દિવસે દિવસે હિંદુકોમની થતીજતી અધોગતિ
બંધ થવા પામે. ઉચ્છેદકારક રિવાજોનો ઉલ્લેખ કરવો એ
અત્રે અનુચિત છે. પરંતુ એટલું તો ઇચ્છીશું કે રિવાજો ધર્મ
નથી ફક્ત વ્યવહાર છે; અને તે સગવડતા માટે છે. આના-
વચ્ચે રિવાજોમાં ફેરફાર અવશ્ય જરૂરનો છે.

૧ સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ભા. ૪ માંની ‘ભાગીરથી’ની કથા.

પંડિત જગન્નાથનું ચરિત્ર બિન્ન બિન્ન દષ્ટિએ ઘણા પુસ્તકોમાં લખાએલું છે; તેમજ લોક કથા તરીકે પણ પ્રચલિત છે. આ બધામાં યવન કન્યા સાથેના લગ્ન સત્ય હકિકત તરીકે જણાવવામાં આવ્યા છે. આ હકિકતને ન્યાં સુધી પ્રમાણસહ જુડી ઠરાવવામાં આવે નહીં ત્યાં સુધી તેને સત્ય તરીકે સ્વીકારવાની ફરજ પડે છે.

સમશ્લોકી ભાષાંતર કરવામાં ઘણે સ્થળે આખા શ્લોકનો અર્થ લક્ષમાં લઈ ગુજરાતી શ્લોકો બનાવવામાં આવ્યા છે; તેમજ કોઈ સ્થળે ભૂલ થવા સંભવ છે તો તે વિદ્વાન વાંચકો દરગુજર કરશે એવી આશા છે.

પંડિતરાજ જગન્નાથનું ચરિત્ર લખવામાં તેમજ પ્રાસંગિક વિવેચન લખવામાં સાક્ષરવર્ધ દિ. બા. કેશવલાલ હર્ષદરાય ધ્રુવ તથા પાટણ નિવાસી કોવિદ્ભુષણ શાસ્ત્રી શ્રી મણીશંકર મગનલાલ અયાચિ અને જાણીના લેખક શ્રીયુત્ કેશવજી વિશ્વનાથ ત્રિવેદીએ અગત્યની કેટલીક હકિકતો પુરી પાડી છે તે માટે તેઓ સર્વેનો અત્રે આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધિમાં મુકવા માટે મારા પરમ સ્નેહી મુરખ્ખી શ્રીયુત્ ભુલાભાઈ હીરાચંદ પંચાલે આર્થિક સહાયતા તેમજ ખીજી કેટલીક અગત્યની હકિકતો પુરી પાડવાની સગવડતા કરી આપેલી છે તેથી તેઓશ્રીનો અત્રે ખાસ આભાર માનું છું.

ત્રેમી.

ॐ श्री गंगाये नमः ।

समश्लोकी गंगालहरी

समृद्धं सौभाग्यं सकलवसुधायाः किमपि

तन्महैश्वर्यं लीलाजनितजगतः स्वण्डपरशोः ।

श्रुतीनां सर्वस्वं सुकृतमयमूर्तं सुमनसाम्

सुधासौंदर्यं ते सलिलमश्विनं नः समयतु ॥१॥

समृद्धि सौभाग्ये, अवनिशिर शोले पूर कणा,
शिवैश्वर्ये જે છે, સકલ જગસૃષ્ટા મહા સિલા;
શ્રુતિ આત્મા રૂપે, સુકૃતમય મૂર્તિ વિબુધ હા !

શમાવો તે સુધા, સલિલ અમ પાપો જગતના.—૧

અર્થ—સમૃદ્ધિ-હીરા, માણેક, મોતી, સોનું, ચાંદી,
રત્નો વગેરે. સૌભાગ્ય-શોભારૂપ, અભિનંદન યુક્ત, સુંદર,
સૌભાગ્ય તિલકરૂપ. સર્વ સમૃદ્ધિને ધારણ કરનારી એવી
આ પૃથ્વી તેનું અમૃત્ય અને બહુ શોભા આપનાર તિલકરૂપ
પૂર્ણ કણા હૃદય તારું જળ છે. તેમજ પોતાની લીલાથી
સકળ ભુવનને ઉત્પન્ન કરનાર મહાદેવના મહાન ઐશ્વર્ય
સમાન તથા વદોના આત્મા રૂપ અને સર્વ દેવોના પુણ્ય
કર્મની મૂર્તિ સમાન અમૃત જેવું મીઠું અને મધુરું અમરત્વ
આપનાર જે આ તારું સુંદર જળ છે; તે હે સુધા (ગંગા),
અમારાં પાપોને શમાવો-નાશ કરો ૧.

દરિદ્રાણાં દૈન્યં દુસ્તિમથ દુર્વાસનહદામ્
 દ્રુતં દૂરીકુલ્લઃ દુર્ગતો દૃષ્ટિસરણિમ્ ।
 અપિ દ્રાગાવિગ્રાદ્રુમદલનદીક્ષાગુરુરિહ
 પ્રવાહસ્તે વારાં શ્રિયમયમપારાં દિશતુ નઃ ॥૨॥

દરિદ્રિનાં દરો, દુસ્તિ દિલ ભાવો દુરમતિ !

થતાં દૂરે જહ્લી, કવચિત જળપથે દૃષ્ટિ થતી;
 દઇ દીક્ષા છેદે, ગુરૂ વિટપ અજ્ઞાન રૂપ જે,
 વહેતું તું વારી, અગણિત અમોને ધનજ દે.—૨

અર્થ—દરિદ્રી (ગરીબ) લોકોનાં મહાન દરો અને
 અવળી મતિવાળાના હૃદયના દુષ્ટ ભાવો કદાપિ એક વખત
 પણ તારા જળનો પ્રવાહ દૃષ્ટિએ પડતાં તુરતમાંજ દૂર થાય
 છે, તેમજ અજ્ઞાનરૂપી અધિકારના વૃક્ષોનો નાશ કરનાર
 દિક્ષા આપનાર ગુરૂની માફક છે, તે વહેતો આ તારા
 જળનો પ્રવાહ અમોને અપાર ધન આપનાર થાઓ. ૨.

उदञ्चन्मार्तेडस्फुटकपटहेरंबजननी

कटाक्षव्याक्षेपक्षणजनितसंक्षोभनिवहाः ।

भवन्तु त्वंगंतो हरशिरसिगंगा तनुभुव-

स्तरङ्गाः प्रोत्तुंगा दुरितभयभङ्गाय भवताम् ॥३॥

રવિ ઉગે એવા, કપટભર નેત્રો નજરથી,

ઉમા ભાળે ગંગા, ભયજ ક્ષણ વ્યાપ્યો હૃદયથી;

શિરે કંચે શંભુ, દિલ ઉછળતા ગંગ શરિરે,

તરંગો એ ભકતો, દુરિત, ભય સૃષ્ટિ સહુ હરે.—૩.

અર્થ—સૂર્યોદયના સમય સમાન લાલ, અને જેમાં સ્પષ્ટ કપટ ભરેલું છે એવી નજરવાળા પાર્વતીના નેત્ર કટાક્ષને ભાળતાં જે ગંગાના સામા થયા તેથી એક ક્ષણ માત્ર હૃદયમાં જેને ઘણો ભય ઉત્પન્ન થયો છે એવા શંકરના મસ્તકમાં કાંપતા અને ઉંચા ઉછળતા શરીરથી ઉત્પન્ન થએલા તરંગો (કીણુ) તે જગતમાં તમારા ભક્ત લોકોના તાપોને અને સંસારના ભયને નાશ કરે. ૩.

તવાઽઽલંબાદંબ સ્ફુરદલ્લઘુર્વેણ સહસા

મયા સર્વઽવજ્ઞાસરણિમથ નીતાઃ સુરગણાઃ ।

ઇદાનીમૌદાસ્યં ભજસિ યદિ ભાગીરથિ તદા

નિરાધારો હા રોદિમિ કથય કેષામિહ પુરઃ ॥૪॥

અહા આશ્રે તારા, અતુલ અભિમાને જનની હે,
વિના વિચાર્યે મેં, સુરજ સહુ દુહ્યા દુઃખદ એ;
મમોદ્ધાર્યે જો તું, બની રહી ઉદાસી સમય આ,
નિરાધારો કે' હું ? રહીશ દુઃખ લોકે જઈજ ક્યાં.—૪

અર્થ—તારા આશ્રયથી મહાન્ ગર્વ કરીને વિચાર કર્યા
વગર મેં સર્વ દેવતાઓનું અપમાન કરવાનું સાહસ કર્યું છે. એ
અપરાધને લઈને હે ભાગીરથી, જો તું આ સમયે મારો ઉદ્ધાર
કરવામાં ઉદાસીન વૃત્તિ રાખીને બેસી રહીશ તો હું મહાન્ દુઃખી
થઈશ. કારણકે કોઈપણ પ્રકારના આધાર વગરનો હું મારું
દુઃખ આ લોકમાં કોના પાસે જઈને રહીશ ? તે તમેજ
કહેા. ૪.

સ્મૃતિં યાતા સંસામકૃતસુકૃતાનામપિ ચ યા
 હરત્યંતસ્તંદ્રાં તિમિરામેવ ચન્દ્રાંશુસરણિઃ ।
 इयं सा ते मूर्तिः सकलसुरसंसेव्यसलिला
 ममांतःसन्ताप त्रिविधमपि पापं च हरताम् ॥५॥

કીધાં પાપો પૂર્વે, સુકૃત નવ કીધાં, જન સ્મરે,
 શશિ કાંતિ પેઠે, તિમિર દિલ મૂર્તિ તુજ હરે;
 સદા સેવે એવું, સલિલ સુર પ્રેમે સુરમણી,
 પ્રવાહી મૂર્તિ આ, ત્રિવિધ હર જવાળા હૃદયની—૫

અર્થ—પૂર્વ જન્મમાં જે લોકોએ કંઈ પણ પુણ્ય
 કર્યું નથી અને કેવળ પાપજ કર્યો છે, એવા લોકો પણ
 તારું સ્મરણ કરતાં જેમ ચંદ્રની કાન્તિ અંધકારનો નાશ
 કરે છે તેમ તે લોકોના હૃદયમાં રહેલા અંધકારનો અને
 પાપનો નાશ કરે છે. સર્વ દેવતાઓએ સેવવા યોગ્ય જે આ
 તારા જળના પ્રવાહરૂપ તારી મૂર્તિ મારા અંતઃકરણના
 અંતાપો અને કાયિક, વાયિક તથા માનસિક એવા ત્રણ પ્રકારના
 પાપનો નાશ કરે. ૫.

અપિ શ્રાજ્યં રાજ્યં તૃણમિવ પરિત્યજ્ય સહસા
 વિલોલદ્વાનીરં તવ જનનિ તીરં શ્રિતવતામ્ ।
 મુધાતઃ સ્વાદીયઃ સલિલભરમાતૃસિપિવંતામ્
 જનનામાનંદઃ પરિહસતિ નિર્વાણપદવીમ્ ॥૬॥

તથા પૃથ્વી સદ્યે, તૃણવત ગણી રાજ્ય, તટમાં,
 વસે વૃક્ષો વેતસૂ, શરણુ તુજ રે'તાં તિરથમાંઃ
 મુધાથી જે સ્વાદુ, સલિલ પુરતું પાન કરતાં,
 મહાનંદે લોકો પરમપદ જે માર્ગ હસતું.—૬

અર્થ—એકદમ પૃથ્વીના પુષ્કળ રાજ્યને પણ ધાસના
 તૃણવદા સમાન ગણી ત્યાગ કરીને વાયુ વડે હાલતા નેત-
 રના વૃક્ષો જેને વિષે વસે છે, એવા તારા તટનો આશ્રય કરીને
 તારા તિર્થમાં નિવાસ કરનારાઓને અમૃત સમાન મિષ્ટ
 સ્વાદવાળું જે તારું જળ તેને તૃપ્તિ થતાં મુધી પાન કર-
 નારા મહાન લોકોનો આનંદ છે તે મોક્ષ પદવીનો પણ
 ઉપલાસ કરે છ ૬.

પ્રભાતે સ્નાતીનાં નૃપતિરમણીનાં કુચતટી-
 ગતો યાવન્માતર્મિલતિ તવ તોયૈર્મૃગમદઃ ।
 મૃગાસ્તાવદ્વૈમાનિકશતસહસ્રૈઃ પરિવૃતા
 વિશંતિ સ્વચ્છંદં વિમલંવંપુષો નંદનવનમ્ ॥૭॥

ઉઝા સ્નાને વારી, દિપિત વપુ રાણી સ્તન થકી,
 મળાંતા કસ્તુરી, પરમપદ પામે મૃગ નદી;
 હશે જે યોનિમાં, પુનિત તનુ પામી સુરયુથે,
 વિંટાઈ ઇચ્છાએ, ગમન કરતાં નંદનવને.—૭

અર્થ—પ્રભાતમાં રાજની રમણીઓ-રાણીઓ સ્નાન
 કરતી વખતે તેમની છાતી ઉપર રાત્રિએ સુંગાર સજતી
 વખતે ચોપડેલી કસ્તુરી; હે માતા, તારા જળમાં મળી
 જતાં, તે કસ્તુરી જે મૃગની હોય તે મૃગ ગમે તેવી અધમ
 યોનિમાં પૂનર્જન્મ પામ્યો હોય તો પણ તે તારા જળના
 સંસર્ગના પુણ્યથી તે યોનિથી મુક્ત થઈ લગ્નરો દેવતાઓથી
 વિંટાઈ નિર્મળ દિવ્ય દેહ ધારણ કરેલો એવો વિશ્વાનમાં
 બેસીને ઇચ્છા પ્રમાણે નંદનવન (સ્વર્ગ) માં પ્રવેશે છે. ૭.

સ્મૃતં સઘઃ સ્વાંતં વિસ્મૃતિ શાંતં સકૃદપિ
પ્રગીતં યત્પાપં શ્વેતિ ભવતાપં ચ હરતિ ।

ઇદં તદ્ભંગેતિ શ્રવણરમણીયં સહુપદમ્
મમપ્રાણપ્રાંતર્વદનકમલાંતાવેલસઃ ॥૮॥

હૃદે સ્મૃતિ થાતાં, હૃદય દુઃખ કાપી સુખ કરે,
સ્મરંતા મૂખેથી, દુરિત લવતાપો ઝટ હરે;
પ્રિયે લાગે કહ્યું, શ્રવણ પદ ગંગા પુનિત જે,
વસો હા! પ્રાણાંતે, મુખ કમળ મારા સુલગ એ.—૮

અર્થ—જે એકવાર પણ અંતઃકરણમાં ‘ગંગા’ એ
એ અક્ષરનું નામ સ્મરણ કર્યું હોય છે, તે પણ તે હૃદયને
શાન્તિ આપે છે. અર્થાત્ કામ, ક્રોધ, મોહ, લોભ, મત્સર
એ દુઃખદાયક વિકારોને દૂર કરે છે. અને એક વખત પણ
મુખ થકી ઉચ્ચાર કર્યો હોય તે તે તમામ પાપો અને
સંસારના તાપ (દુઃખો) નો તુરત નાશ કરે છે. વળી કાને
સંલગ્નવામાં પણ જે મનોહર છે, તે આ ‘ગંગા’ એ પદ
(શબ્દ) મારા મરણ સમયે મુખ કમળમાં આવીને વાસ
કરે. ૮.

યદંતઃ સ્વેલંતો વલ્લભતરસંતોષમરિતા
 ન કાકા નાકાધીશ્વરનગરસાકાંક્ષમનસઃ ।
 નિવાસાલ્લોકાનાં જાનેમરણરોગાપાર્શ્વણં
 તદેતત્તેતીરં શ્રમશમનધીરં ભવતુ નઃ ॥૯॥

અતિ સંતોષે જે, રમણ કરતાં કાક જ તટે,
 ન ઇચ્છે એ દિલે, સુરસદન સ્વર્ગે ગમનને;
 નિવાસી લોકોને, નવ મરણ ને જન્મ પરવા,
 થલે શક્તિવાળો, તટ તું શ્રમ એ સૃષ્ટિ હરવા.—૯

અર્થ—જે તટમાં આનંદે ખેલનારા અને અત્યંત
 સંતોષથી પૂર્ણ થએલા એવા કાગડાઓ પણ, ઈંદ્રના નગરમાં
 (દેવલોકમાં) જવાની મનમાં ઇચ્છા પણ કરતા નથી. વળી જે
 તટમાં નિવાસ કરનારા લોકો જન્મ મરણ રૂપ દુઃખોથી
 મુક્ત થાય છે. તે આ તારો તટ અમારા સંસારના શ્રમને
 દૂર કરવા સમર્થ થાઓ. ૯.

ન યત્સાક્ષાદ્દૈરપિ ગલિતભેદૈરવસિતં
 ન યસ્મિન્જીવાનાં પ્રસરતિ મનોવાગવસરઃ ।
 નિરાકારં નિત્યં નિજમહિમનિર્વાસિતતમો
 વિશુદ્ધં યત્તત્ત્વં સુરતટિનિ તત્ત્વં ન વિષયઃ ॥૧૦॥

ન જાણે જ, ભેદો-રહિત પ્રભુભેદો કદિય હા !
 પ્રવેશે ના કોઈ, રૂપિ જ મુનિ વાણી મનજ જ્યાં;
 નિરાકારી નિત્યે, તિમિર જગ કાપ્યું નિજ પ્રભા,
 ન કોયે એ જાણ્યું, વિશુદ્ધ પ્રભુ ગંગે સ્વયમ આ-૧૦

અર્થ—ભેદ વગરના એવા વેદો પણ સાક્ષાત જોનો
 નિશ્ચય કરી શકતા નથી અર્થાત્ પ્રભુનું સ્વરૂપ સ્પષ્ટપણે
 કહી શકતા નથી. વળી જે પ્રભુ વિષે વ્યાસ, વાલ્મીકિ,
 ગૌતમ, પારાશર જેવા મહાન રૂપિઓના મન તથા વાણીનો
 પ્રવેશ થઈ શકતો નથી. તેમજ જે નિરાકાર, નિત્ય સ્વરૂપ
 અને પોતાના મહિમાથી જગતનો અંધકાર જેણે નાશ કર્યો
 છે એવા વિશુદ્ધ માયાના મળથી રહિત સ્વયંપ્રકાશ જે
 પ્રભુ છે તે હે સુરનદી (દેવરૂપ ગંગા) તુંજ છે. તેથી તું
 કોઈના જાણવામાં આવતી નથી. અર્થાત્ તને કોઈ બરાબર
 જાણી શકતું નથી. ૧૦.

મહાદાનૈર્ધ્યાનૈર્બહુવિધવિતાનૈરપિ ચ ય-
 ન્નલભ્યં ઘોરાભિઃ સુવિમલતપોરાશિભિરપિ ॥
 અર્ચિત્યં તદ્વિષ્ણોઃ પદમસ્તિસાધારણતયા
 દદાના કેનાસિ ત્વમિહ તુલનીયા કથય નઃ ॥૧૧॥

મહા દાને, ધ્યાને, વગિ વિવિધ યજ્ઞે કરી કૃણે,
 ઘણું કપ્ટે સાધ્યે, વિમલ તપરાશી નવ મળે;
 અર્ચિત્યુ એ વિષ્ણુ, સરખું પદ આપે તવ તટે,
 કહો એવા ગંગા, તવ તુલન કોની સમ ઘટે? ૧૧

અર્થ—મોટાં દાનો કરવાથી, એક ચિત્તથી ધ્યાન
 કરવાથી, અનેક પ્રકારના યજ્ઞ કરવાથી અને મહાન્ કપ્ટ
 વેદ્યાથી જે પ્રાપ્ત થાય છે: એવા આકળા તપના ઢગલા-
 ઝોથી પણ જે મળી શકતું નથી તે અણધારેલું વિષ્ણુપદ—
 મોક્ષ—અધાઓને સાધારણ રીતે આપનારા તમે છો, એવા
 હે ગંગે! તમારી તુલના કોની સાથે થઈ શકે તેમ છે
 તે કહો. ૧૧.

નૃણામીક્ષામાત્રાદપિ પરિહરંત્યા ભવભયં
 શિવાયાસ્તે મૂર્તેઃ કંઈ મહિમાનં નિગદતુ ।
 અમર્ષમ્લાનાયાઃ પરમમનુરોધં ગિરિશુવો
 વિહાય શ્રીકંઠઃ શિરસિ નિયતં ધારયતિ યામ્ ॥૧૨॥

તમોને જોવાથી, લય રહિત થાતાં મનુ લવે,
 કલ્યાણી મૂર્તિ કે, મહદ્ મહિમા કોણ જ કવે ?
 ઉદાસી જે ઉમા, કરત નવ શાંતિ દિલથકી,
 ધરે શિરે નિત્યે, પરમ પ્રિય ગંગે શિવ નકી.—૧૨

અર્થ—સોડયપણાના લાવથી કોપાયમાન થઈ
 વળા ઉદાસી અનેલા અને ક્રોધથી ક્રોધિત અનેલા એવા
 પાર્વતીનાં મનનું સાત્ત્વન નહીં કરતાં મહાદેવજીએ તમોને
 માથા ઉપર જટામાં ધારણ કરેલા છે એવા તમારા દર્શન
 માત્રથી મનુષ્યોના સાંસારિક લય નાશ કરીને તેમનું કલ્યાણ
 કરનારી જે તમારી મૂર્તિ તેનો મહિમા આ જગતમાં કોણ
 વર્ણવી શકે તેમ છે ? અર્થાત્ કોઈ નહિ. ૧૨.

વિનિન્દ્યાન્યુન્મત્તૈરપિ ચ પરિહાર્યાણિ પતિતૈ-
 રવાચ્યાનિ વ્રાત્યૈઃ સપુલ્લકમપાસ્યાનિ પિથુનૈઃ ।
 હરન્તી લોકાનામનવરતમેનાંસિ કિયતામ્
 કદાપ્યશ્રાન્તા ત્વં જગતિ પુનરેકા વિજયસે ॥૧૩॥

અરે, ગંગા એવા, ઉન્મત્ત જન નિંદા મુખ કરે,
 પતિતોએ ત્યાગ્યાં, થરથરીત વ્રાત્યો પણ હરે;
 અહા ! એ લોકોનાં, દુરિત હર નિત્યે સમય આ,
 ન થાકો હા ! કોદી, વિજયવત્ એક્કા જગતમાં-૧૩

અર્થ—જેઓ ઉન્મત્ત પુરુષોએ પણ નિંદા કરવાને
 યોગ્ય છે (ગાંડાઓ પણ જેની નિંદા કરે છે.) વળી પતિ-
 તોએ પણ જેને ત્યાગ્યા છે (પતિતો માટે શાસ્ત્રમાં કોઈ
 પણ પ્રકારનું પ્રાયશ્ચિત્તજ કલ્પું નથી એવા મહા પાપી)
 વ્રાત્યોએ પણ જેઓને રોમાંચયુક્ત થઇને મુકી દીધેલાં છે
 (વાત્યોગર્ભાધાનાદિક સંસ્કાર રહિત છે એવાઓ) એવા
 કેટલાએક અધમ માણસોના પાપનો હંમેશા નાશ કરનારા અને
 કોઈ પણ દહાડે શ્રમિત નહીં થનારા એવા હે ગંગે ! એકલા
 તમેજ આ જગતમાં વિજય પામેલા છો. ૧૩.

સ્વલન્તી સ્વર્લોકાદવનિતલશોકાપહૃતયે

જટાજૂટગ્રન્થૌ યદસિ વિનિબદ્ધા પુરભિદા ।

અયે નિર્લોભાનામપિ મનસિ લોભં જનયતામ્

ગુણાનામેવાયં તવ જનનિ દોષઃ પરિણતઃ ॥૧૪॥

મર્યાં છે સ્વર્ગેથી, જગત જનનાં દુઃખ હરવા,

વસ્યાં જે હેતુથી, શિવજ શિર કેશે અવનવા;

નિર્લોભી એ હેતુ, પુરૂષ મનમાં લોભ કરતાં,

ગુણોના આ દોષે, પરિણત રૂપે ઉત્પન્ન થતાં.—૧૪

અર્થ—લોકોનાં શોક હરણ કરવાને માટે સ્વર્ગમાંથી

પૃથ્વી ઉપર નીચે પડનારા તમે મહાદેવજીની જટામાં જે

કારણથી બંધાઈ ગએલાં છો તે કારણથી એમ સમજાય છે

કે નિર્લોભી પુરૂષોના મનમાં પણ લોભ ઉત્પન્ન કરનારામાં

ગુણોનો આ દોષ હે ગંગે ! પરિણામરૂપે પામેલો છે. ૧૪

જડાનન્ધાનપંગૂન્મકૃતિવધિરાનુક્તિવિકલા-
 ન્યહ્રસ્તાનસ્તાશ્વિલદુરિતનિસ્તારસરણીન્ ।
 નિર્લિપ્તર્નિર્મુક્તાનપિ ચ નિરયાતર્નિપતતો-
 નરાનંવ ત્રાતું ત્વમિહ પરમં મેષજમસિ ॥૧૫॥

શ્રીડી તું છે અંધા, અણુજ, જડ, પંગૂ, મૂક, મૂખા,
 ગ્રહો પીડે ગાંડા, બધિર સહુ તારે દુઃખ હતાં;
 ન રક્ષે જે દેવો, નરક પડતા શાસ્ત્ર વિમુખા,
 અહા! તારે માતા, અમરકર છે ઔષધરૂપા.—૧૫

અર્થ—જડ, (આગસુ) અજ્ઞાની, અંધગાઓ, બુદ્ધાઓ
 જન્મથીજ બહેરા, મુંગા અને ગાંડા થએલાઓ, ગ્રહોથી
 દુઃખ પામનારાઓ અને નષ્ટ થએલાઓને; તેઓના તમામ
 પાપોથી ઉદ્ધાર કરવારૂપી તમે નિસરણી સમાન છો. કોઈ
 પણ રીતે જેઓની મુક્તિ થઈ શકે તેમ નથી એવા મહા
 પાપી અને દેવતાઓ પણ જેઓનું રક્ષણ કરવાને અશક્ત
 છે એવા હિમેશ નર્કમાં પડનારા માણસોને તારવા માટે
 (તેમનો ઉદ્ધાર કરવા માટે) તમે પરમ કલ્યાણમય અમરત્વ
 આપનારૂં ઓસડ છો. ૧૫.

સ્વભાવ વચ્છાનાં સહજશિશિરાણામયમપા-
 મપારસ્તે માતર્જયતિ મહિમા કોઽપિ જગતિ ॥
 મુદાયં ગાયન્તિ શ્રુતલમનવદ્યદ્યુતિમૃતઃ
 સમાસાઘાઘાપિ સ્ફુટપુલકસાન્દ્રાઃ સગરજાઃ ॥૧૬॥

સ્વભાવે વિશુદ્ધા, વિમળ જળ ગંગે શિત મહા !
 પ્રભા ઉત્કર્ષે જે, અતુલ વિજયે તું જગ અહા !
 કવે ગુણો તારા, મન મુદિત સ્વર્ગે જઈ રહ્યાં.
 વિદેહી પુત્રો એ, સગર તમ સ્પર્શે સુરસમ્મા.-૧૬

અર્થ—સ્વભાવથીજ સ્વચ્છ, સહેજ પણ મેલ વગ-
 રના અને શીતળ એવા તમારા જળનો હે માતા, એવો
 કોઈ પ્રભાવ ઉત્કર્ષ પામે છે કે એ તારા જળના સ્પર્શ
 માત્રથીજ દિવ્ય દેહ પામનારા અને જેઓને ડીલે રોમાંચ
 ઉભા થએલા છે એવા સગર રાજાના પુત્રો (૬૦,૦૦૦)
 દેવપણાને પામ્યા છતાં પણ સ્વર્ગલોકમાં હજી સુધી આનંદ
 પૂર્વક એ તારા પ્રભાવનુંજ ગાયન કરે છે. ૧૬.

કૃતશુદ્ધૈનસ્કાનથ ક્ષતિતિ સંતપ્તમમસઃ

સમુદ્ધર્તુ સન્તિ ત્રિભુવનતલે તીર્થ મિવહાઃ ।

અપિ પ્રાયશ્ચિત્તપ્રસરણ પથાતીતચરિતા

અરાનૂરીકર્તૃત્વમિવ જનનિ ત્વં વિજયસે ॥૧૭॥

જનો પશ્ચાતાપે, પતિત અલક્ષાભક્ષ કરતાં,

બહુ તીર્થો એવા, ત્રિભુવનમહીં તુર્ત તરતાં;

નથી એકે રસ્તો, દુરિત દૂર થાવા કુ જનને,

તમે જેવા બાધ્યા, પુનિતકર ગંગેજ તમને-૧૭

અર્થ—ન ખાવા જેવી સામાન્ય ચીજો જેવી કે લસણ ડુંગળી વગેરે ખાઈને નાનાં નાનાં પાપો કરનારા તુરતજ કરેલા પાપનો હૃદયથી પશ્ચાત્તાપ કરે છે એવા લોકોનો ઉદ્ધાર કરવાને માટે ત્રૈલોક્યમાં ઘણા તીર્થો છે. પરંતુ જે લોકોનાં પાપને પ્રાયશ્ચિત્તનો માર્ગજ નથી એવા લોકોને પણ પવિત્ર કરવાને માટે ત્હમારા જેવા અનુપમ એક ત્હમેજ છે. ૧૭.

નિધાનં ધર્માણાં કિમપિ ચ વિધાનં નવમુદામ્
પ્રધાનં તીર્થાનામમલપરિધાનં ત્રિજગતઃ ।

સમાધાનં બુદ્ધેરથ સ્વલુતિરોધાનમધિયામ્
શ્રિયામાધાનં નઃ પરિહરતુ તાપં તવ વપુઃ ॥૧૮॥

નવાનાંદો અર્પે, અગમ નિગમે ધર્મ સ્થળ જે,
અધિષ્ઠાતા તિર્થે, ત્રિભુવનતાણું વસ્ત્ર શુદ્ધ તે,
હરી હુષ્ટેચ્છાઓ, અબુધ જન ના'વેજ નજરે,
વપુ મુક્તિદાતા, ત્રિવિધ તુજ તાપો અમ હૂરે-૧૮

અર્થ—વેદોએ નિરૂપણ કરેલા ધર્મોના સ્થાનરૂપ,
નવા નવા આનંદ ઉત્પન્ન કરવાવાળું, સર્વ તિર્થોના રાજા
સમાન, બીજાકુલ મેલ વગરના ત્રેલોક્યના પહેરવાના વસ્ત્ર
જેવું, હૃદયના દુષ્ટ વિચારોને નહીં સરખા બનાવનાર
નહારી બુદ્ધિવાળા લોકોની દૃષ્ટિમાં નહીં આવે એવું અને
મોક્ષદાયી સંપત્તિ આપનારું એવું જે તારું શરીર તે હે
ગંગે ! અમારા ત્રણ પ્રકારના પાપનો નાશ કરે. ૧૮.

પુરો ધાવંધાવં દ્રવિણમદિરાઘૂર્ણિતદશામ્
 મહીપાનાં નાના તરુણતરસ્વેદસ્ય નિયતમ્ ।
 મમૈવાયંમન્તુઃ સ્વહિતશતહન્તુર્જડધિયો
 વિયોગસ્તે માતર્યદિહ કરુણાતઃ ક્ષણમપિ ॥૧૯॥

મદીરા દ્રવ્યેથી, ભ્રમિત થઇ દષ્ટિ નૃપતાણી,
 કને દોડી થાક્યા, તરુણ દ્રવ્ય આશા નિત ઘણી;
 અમે એ દુર્બુદ્ધિ, સ્વહિત શડ શત્રુ જડમથા,
 વિયોગી હા, સ્નાને, તદપિ ક્ષણ યાચું કર દયા.—૧૯

અર્થ—પૈસા રૂપી મદિરામાં ભ્રમિત થએલા રાજાએ
 પાસે અમે તરુણ દ્રવ્યની આશાથી દોડી દોડીને અને આકુળ
 આકુળ થઇ થાક્યા, એવા સ્વહિતના સાધનો મુકી દેનારા
 અને જડબુદ્ધિવાળા અમેજ હીએ. હે માતા, અમે તારા
 જળમાં સ્નાન ન કરવાથી તારા વિયોગી હીએ. તો પણ હે
 માતા, તું આજ ક્ષણે અમારા ઉપર દયા કર. ૧૯.

મરુલીલાલોલલ્લહરિલુલિતામ્ભોજપટલી
 સ્વલત્પાંસુવ્રાતચ્છુરણવિસરત્કૌંકુમરુચિં ।
 સુરસ્રીવક્ષોજક્ષરદગરુજં બાલજટિલમ્
 જલં તે જંબાલં મમ જનનજાલં જરયતુ ॥૨૦॥

હલે વાયુ વેગે, કમળ જળ હાલે યુથથડી,
 પરાગે જે છાયું, દિસતું સુવર્ણે રક્તજ નડી;
 ગુરૂકૃષ્ણે વ્યાખ્યું, સ્તનથી સુરસ્રી સ્નાન કરતા,
 લિલાવાળું વારી, મમ જનનની બાળ હર આ.—૨૦

અર્થ—વાયુના વેગે કરીને જળની ચાલતી લહેરોમાં
 હાલતા કમળના જથામાંથી પડી ગયેલા પરાગ વાંટ ફેસર
 સમાન રાતું થયેલું છે, વળી ઈંદ્રાદિક દેવતાઓની સ્ત્રીઓના
 સ્નાન કરવાથી સ્તન ઉપરથી ધોવાઈ ગયેલ કસ્તૂરીના
 કાદવથી મળેલું છે એવું હે માતા ! જે તારું જળ તે મારા
 જન્મની જન્મજોતે દૂર કરનાર થાઓ. ૨૦.

સમુત્પત્તિઃ પદ્મારમણપદપદ્મામલનસા-

ન્નિવાસઃ કન્દર્પપ્રતિભટજટાજૂટભવને ।

અથાયં વ્યાસંગો હૃતપતિત્તાપ્તેજ્ઞારણવિધૌ

ન કસ્માદુત્કર્ષસ્તવ જનનિ જાગર્તિં જગતિ ॥૨૧॥

મયા ! તું ઉત્પત્તિ, રમણ પદ વિષ્ણુ નખશિરે,

જટાબૂટે વાસો, તમજ શિવશંભુ રૂપ ગૃહે;

ઉદ્યોગે ઉદ્ધારો, મૃત શરિર શસ્ત્રાદિક હણ્યા.

ન બાળે શા માટે? અવનિ તમ ઉત્કર્ષ મહિમા.—૨૧

અર્થ—હે માતાજી, લક્ષ્મી સાથે રમણ કરનારા એવા વિષ્ણુના પવિત્ર ચરણકમળના નખમાંથી તમારી ઉત્પત્તિ થએલી છે. અને તમારો નિવાસ કામદેવનો વિનાશ કરનારા એવા મહાદેવના જટાબુટમાં છે. તથા તમે શસ્ત્રથી હણા-એલા પાપીઓના ઉદ્ધાર કરવા હમેશા તત્પર રહેા છો. માટે આ આખા જગતનો ઉદ્ધાર આપનાથી શા માટે ન થયો બેધએ ? ૨૧.

નગેઘ્યો યાન્તીનાં કથય તટિનીનાં કતમયા
 પુરાણાં સંઘર્તુઃ સુરધુનિ કપર્દોઽધિરુરુહે ।
 કયા ચ શ્રીભર્તુઃ પદકમલમક્ષાલિ સલિલૈ-
 સ્તુલાલેશોયસ્યાં તવ જનનિ દીયેત કવિભિઃ ॥૨૨॥

ગિરિમુખા એવી, તટિનિ કથ બીજી કઈ હશે ?
 મયા ! કેા એવી કે, વસતિ શિવ કેાંએ શિરવિંબ ?
 અને ધોયા કેણે ? પદ કમળ વિખળ સલિલૈથી,
 થશે તુલા તારી, જરિય સુરધુનિ કવિજથી ?-૨૨

અર્થ—પર્વતોમાંથી નીકળતી કઈ નદીઓએ શંકરના
 જટામૃટમાં વાસ કરેલો છે ? કઈ નદીઓએ વિખળના ચરણ
 કમળો ધોએલાં છે ? કવિઓએ કઈ નદીઓને તારી તુલ-
 નામાં તારા પ્રભાવનો લેશ પણ ભાગ આપ્યો હોય ? હે
 સુરનદિ ! તે અમને કહેા ૨૨.

વિધત્તાં નિઃશંકં નિરવધિસમાધિં વિધિ રહો

સુખં શેષેશેતાં હરિરવિરતં નૃત્યતુ હરઃ ।

કૃતં પ્રાયશ્ચિત્તૈરલમથતપોદાનયજનૈઃ

સચિત્રીકામાનાં યદિ જગતિ જાગર્તિ ભવતી ॥૨૩॥

ભલે શંકા વિના, નિરવધિ સમાધિ વિધિ કરે,

સુખે સુવે શેષ, હરિ, હર રીઝે નૃત્યજ પરે;

નહીં પ્રાયશ્ચિત્ત મહદ્ તપ, દાનો જરૂરનાં,

યદિ જાગે ગંગે, જગતજન ઇચ્છા પુરણ હા ! ૨૩

અર્થ—પ્રહ્લાદને કોઈ પણ પ્રકારની શંકા વગરના થઈને અખિલ સમાધિ કરવા દો. વિષ્ણુ ભગવાનને સુખરૂપ ક્ષીરસાગરમાં શેષશય્યામાં શયન કરવા દો. મહાદેવજીને આનંદ પૂર્વક તાંડવ નૃત્ય કરવા દો. વળી પાપથી મુક્ત થવા પ્રાયશ્ચિત્તા, જપ, તપ, દાન, આંધ્રાયણાદિક જેવા કઈન વ્રતો, જગત્ જનોને કરવાની શી જરૂર છે ? કારણ કે જગતને ઉદ્ધાર કરવાને માટે તમે હંમેશા જાગૃત રહેલા છો. ૨૩.

અનાથઃ સ્નેહાર્દ્રો વિગલિતગતિઃ પુણ્યગતિદામ્
 પતન્વિશ્વોદ્ગર્ત્રી ગદંવિગલિતઃ સિદ્ધભિષજમ્ ।
 સુધાસિન્ધું તૃષ્ણાકુલિતહૃદયો માતરમયમ્
 શિશુઃ સંપ્રાપ્તસ્ત્વામહમિહ વિદધ્યાઃ સમુચિતમ્ ॥૨૪॥

અનાથી, સ્નેહિ તું, દુરિત મય, તું દે સુરગતિ,
 હરે રોગી રોગો, પિડિત ભવ તારી હિણુમતિ;
 સુધા સિન્ધુ તું છે, વિકળ દિલ તૃષ્ણા થયી મયા,
 શિશુ સંતાપેલો, શરણુ તમ રક્ષો કરી દયા. ૨૪.

અર્થ—હું માતા, હું કેવળ અનાથ છું, તું સ્નેહ
 વાળી આશ્રય દાતા છો; હું ગતિશૂન્ય થએલો નિર્બળ છું,
 તું પુણ્ય રૂપ દિવ્ય ગતિને આપવાવાળી છો. હું પાપી છું
 તું વિશ્વનો ઉદ્ધાર કરવાવાળી છો; હું અનેક રોગથી ગળા-
 એલો છું, તું રોગથી નિવૃત્ત કરનારી સિદ્ધ વૈદ્ય છો; મારું
 હૃદય અનેક પ્રકારની તૃષ્ણાઓથી આકુળવ્યાકુળ અનેકું છે,
 અને તું અમૃતરૂપી સિન્ધુ છો. હું તારો આળક છું, એટલે
 આ આળકનું રક્ષણુ કરવું તારા હાથમાં છે. ૨૪.

વિલીનો વૈ વૈવસ્વતનગરકોલાહલભરો
 ગતા દૂતાદૂરં ક્વચિદપિ પરેતાન્મૃગયિતુમ્ ।
 વિમાનાનાં બ્રાતો વિદલયતિ વીથીર્દિવિષદામ્
 કથા તે કલ્યાણી યદવધિમહીમળમગાત્ ॥૨૫॥

પતિતોનો લેશે, યમનગર કોલાહલ નથી,
 જતા દૂરે દૂતો, મૃત શરિર શોધે યમ મથી;
 વળી ખોદો રસ્તો, સુરસદન વિમાન ગતિયે,
 કથા બ્યાપી વિશ્વે, જનની યદિ કલ્યાણ કૃતિયે.—૨૫

અર્થ—યમપુરીનો કોલાહલ ખીલકલ શાન્ત થઈ
 ગએલો છે. યમદૂતોને મૃત્યુ પામેલા જીવોને ખોળવાને હવે
 દૂર જવું પડે છે. વિમાનોના ટોળાથી દેવતાઓના રસ્તા
 ખોદાઈને ભરાઈ ગયા છે. હે કલ્યાણી, જ્યારથી કલ્યાણ
 કરનારી એવી તારી કથા જગતમાં ઉત્પન્ન થઈ છે ત્યારથી
 આ બધું બનેલું છે. ૨૫.

સ્ફુરત્કામક્રોધપ્રબલતરસંજાતજટિલ-

જ્વરજ્વાલાજાલજ્વલિતવપુષાં નઃ પ્રતિદિનમ્ ।

હરન્તાં સંતાપં કમપિ મરુદુલ્લાસલહરિ-

ચ્છટાચંચત્પાથઃ કણસરણયો દિવ્ય સરિતઃ ॥૨૬॥

રુકુરી કામે, ક્રોધે, પ્રબલમહા જ્વાલા મમ મયા,

પ્રબળે જ્વાળેથી, જ્વરજ્વન નિત્યે નિરદયા;

હરે એ સંતાપો, પ્રગટી મરૂ વેગે લહર આ,

છટા છોળે વારી, સુરસરિત ખિંદુ સમુદ્ર આ.-૨૬

અર્થ—કામ અને ક્રોધ વડે ઉત્પન્ન થએલા મહા
જ્વાળાન જટા(જ્વાળા) વાળા ગુદ એવા જે સંતાપો અમારા
શરીરને હંમેશા જાળ વડે આળી રહ્યા છે તે સંતાપો વાયુના
વેગથી ઉત્પન્ન થએલ હે દિવ્ય સરિતા (ગંગે) ! તારા જળની
લહેરોની છટા (પંક્તિ) વડે ઉછળતા જળના આરિક ખિં-
દુઓના સમુદ્રથી નાશ થાઓ. અર્થાત્ કે પવનથી ઉડતા ગંગા-
જળના ખિંદુઓ હંમેશા કામ ક્રોધ વડે બળેલા અમારા
સંતાપની શાંતિ કરે. ૨૬.

इदं हि ब्रह्माण्डं सकलभुवनाभोगभवनं
 तरङ्गैर्यस्यांतर्लुठति परितस्तिन्दुकमिव ।
 स एष श्रीकण्ठप्रविततजटाजूट जटिलो
 जलानां संघातस्तव जननितापं हरतु नः ॥२७॥

ભરેલાં પ્રહારો, સડળ ભુવને વારી રૂપ આ;
 તરંગો હોરેથી, તિંદુક કળ પેઠે ફરત હા !
 જટાબુટ્ટે રે'લો, જટિલ જડ વિસ્તૃત થઈ જે,
 પ્રવાહો વિદારો, દુરિત અમ ગંગે ત્વરિત એ.—૨૭

અર્થ—ચોક્ક લોક વડે ભરેલું છે એવું આ પ્રહારો
 જળના તરંગો (હોરે) સહીત ટીંગડ કળની માફક ચારે
 તરફ ફરે છે એવા અને શંકરના વિસ્તાર પામેલા જટાબુટમાં
 સર્જીડપણે રહેલો છે એવા હે જનની ! તારા જળનો પ્રવાહ
 અમારા પાપોનો નાશ કરો. ૨૭.

ત્રપન્તે તીર્થાનિ ત્વરિતમિહ યસ્યોદ્ધતિવિધૌ
કરંકર્ણેકુર્વન્ત્યપિ કિલ કપાલિપ્રભૃતયઃ ।

इमं तं मामम्ब त्वमियमनुकम्पाद्रहदये

पुनाना सर्वेषामघमथनदर्पं दलयसि ॥२८॥

મહા તિર્થો એમાં, લજ્જત મમ ઉદ્ધાર્થ જનતા,
કરો કર્ણ દેવો, હરિહર વિગેરેય ધરતા;
મને ઉદ્ધારે તું, દવિત દિલ માંતા રસ ભર્યું,
ઉદ્ધારે એ એનું, દુરિત હર, ગુમાનજ હર્યું.-૨૮

અર્થ—મારો ઉદ્ધાર કરવામાં ગોદાવરી વગેરે તીર્થો
લાગે છે અને શિવ તથા વિષ્ણુ વગેરે દેવતાઓ કાને લાથ
દે છે. (તેઓ કહે છે કે આપા પાપીનો ઉદ્ધાર કમળુ કરે ?)
એવો જો આ હું (જગન્નાથ) તેને પવિત્ર કરતી એવી હું
દયાળુ હૃદયની પવિત્ર ગંગે ! તું આજ મને પવિત્ર કરીને
સર્વ તીર્થો અને દેવતાઓના અભિમાનને (અમે પાપી લો-
કોના પાપને, નાશ કરીને પવિત્ર કરીએ છીએ)
નાશ કરી નાંખે છે. અર્થાત્ કે તેમનો ગર્વ આજ
તેં ગાળી નાંખ્યો છે. આજ કારણથી હું અત્યંત દયાળુ
હૃદયની માતા ! ગોદાવરી આદિ અનેક તીર્થો અને શિવ
વિષ્ણુ આદિ અનેક દેવતાઓને છોડીને તું મને પૂછીશ કે
મારી એકલીજ સ્તુતિ કેમ કરે છે એનો એ જવાબ છે. ૨૮.

શ્વપાકાનાં વ્રાતૈરમિતવિચિકિત્સાવિચલિતૈ-
 વિમુક્તાનામેકં કિલ સદનમેનઃ પરિષદામ્ ।
 અહો મામુદ્ધર્તુ જનનિ વટયંત્યાઃપરિકરં
 તવ શ્લાઘાં કર્તુ કથમિવ સમર્થો નરપશુઃ ॥૨૧॥

ત્યજ્જલાં સંદેહે, નિંદિત ગણી પાપો પણ મહા,
 મુકેલાં ચંડાળે, અગણુ દુરિતો સ્થાન હુંજ આ;
 મહા પાપી એવો, કમર કસી ઉદ્ધાર કરવા,
 મહિમા એ તારો, નરપશુ હું ના સ્મર્થ કથવા.—૨૯

અર્થ—અનેક પ્રકારના સંશયોને લીધે અથવા નિંદિત
 કર્મ જાણીને પાપ કરવાથી મુક્ત થએલા છે એવા હજારો
 ચંડાળ-લોકોએ પણ મૂઝી દીધેલા જે અનિષ્ટ પાપોનો સમૂહ
 તેનું એકજ સ્થાનરૂપ એવો જે હું મહાપાપી તેનો પણ
 ઉદ્ધાર કરવા માટે કમર કસીને (તૈયાર થતી) એવી જે હે
 જનની (મા) ! એવા તારા અગાધ મહિમાનું વર્ણન કરવાને
 નરપશુ (મૂર્ખ) એવા હું શી રીતે સમર્થ થઈ શકું ? ૨૯

ન કોઽપ્યેતાવન્તં સ્વલુ સમયમારમ્ય મિલિતો

યદુદારાદઃ જગતો વિસ્મયમયઃ ।

ઈતીમામીહાં તે મનસિ ચિરકાલં સ્થિતવતી-

મયં સંપ્રાપ્તોઽહં સફલયિતુમમ્બ પ્રણયતઃ ॥૩૦॥

મન્યો નાકો એવો, મહદ ખલ ગંગે સમય આ,

ઉદ્ધારે જો તેને, વિસ્મય જગ પામે સકલ હા !

હતી એવી ઇચ્છા, મન તું ચિરકાલી ભગવતિ,

પુરે પ્રેમે આજે, શરણ હુંજ આવ્યો દુરમતિ-૩૦

અર્થ—કોઈ મહાન પાપીનો ઉદ્ધાર કરીને વિશ્વને વિસ્મય પમાડવાની તારા મનની ઇચ્છા વખતની ઇચ્છા આજ દિન સુધી પાર પડી નથી. (કારણ કે આજ દિન સુધી તને કોઈ એવો મહાન પાપી મન્યો નથી કે જેનો ઉદ્ધાર કરવાથી જગત વિસ્મય પામે.) માટે હે માતા, આ જો હું એવો મહાન પાપી (જગન્નાથ પંડિત) તારી પાસે આવ્યો છું તો મારા પાપોનો નાશ કરીને મને ઉત્તમ ગતિ આપો. કારણ કે માતાની ઇચ્છા કુપુત્રને સુન્માર્ગીજ બનાવવાની હોય છે. ૩૦.

શ્વૃત્તિવ્યાસંગો નિયતમથ મિથ્યાપ્રલપનં
 કુતર્કેષ્વભ્યાસઃ સતત પરપૈશુન્યમનનં ।
 અપિ શ્રાવં શ્રાવં મમ તુ પુનરેવં ગુણગણા-
 નૃતે ત્વત્કો નામ ક્ષણમપિ નિરીક્ષેત વદનમ્ ॥૩૧॥

થઈ શ્વાનો જેવાં, નિયમ કરી મિથ્યા મુખ વતી,
 કર્યા કુતર્કોને, કરીજ પરનિંદા મન ચહી;
 સુણી સુણી એવા, અધમ ગુણ મારા અગણુ આ !
 તું વિનાં ના કો'એ, વદન ક્ષણ નિર્જે મમ જ માં.—૩૧

અર્થ—કુતરાની જેમ ચારે કોર ભટકવું અને ઉચ્છિષ્ટ
 (એકું) ખાવું તથા નિયમે કરીને અસત્ય (મિથ્યા) ભાષણ
 કરવું તેમજ (પરસ્ત્રી ગમન કરવું, પરધન હરી લેવું) એવા
 અનેક પ્રકારના કુતર્કોનો અભ્યાસ કરવો, વળી (હંમેશા
 કોઈની ચાડી ખાવી અને ચાડી કરવી) એવી ખરાબ વૃત્તિના
 વિચાર કરવા, આવા પ્રકારના જે મારા અનેક દુષ્ટ અવ-
 ગુણોનો ભંડાર તેને સાંભળી સાંભળીને તારા વગર હે ગંગે !
 હે મા ! ખીન્ને કોણ એક ક્ષણ માત્ર પણ માફ મુખ
 જોવે ? અર્થાત્ મારા જેવા નરાધમનું મુખ તારા શિવાય
 ખીજું કોઈ પણ જુએ તેમ નથી. તું મા છે, હું આળક છું.
 માટે તારે તો અવશ્ય જોવુંજ જોઈએ. કારણ કે છોડે કોણ
 થાય પણ માવતર કમાવતર ન થાય ૩૧.

વિશાલાભ્યામાભ્યાં કિમિહ નયનાભ્યાં સ્વલ્પ ફલં
નયાભ્યામાલીલા પરમરમણીયા તવ તનુઃ ।

અયં હિ ન્યકારો જનનિ મનુજસ્ય શ્રવણયો-
ર્યયોર્માતર્યાતસ્તવ લહરિલીલાકલકલઃ ॥૩૨॥

મળ્યાં નેત્રો સારાં, ક્ષણ શું નયને સૃષ્ટિજ મનુ ?
નહીં નિર્ભી મૂર્તિ, પરમ રમણી મા તું જગતનુ;
ધિક્કારી કહોંએ, કદિય જન કાને શ્રવણ ના;
તરંગી લીલાના, કલકલ સુશબ્દે થવુંજ આ !-૩૨

અર્થ—હે ગંગે ! જગતમાં જે પુરુષની આંખોએ
તારી પરમ રમણિય એવી આ જગદ્ગ મૂર્તિનું દર્શન કર્યું
નથી તે મનુષ્યના વિશાળ નેત્રનું આ લોકમાં શું ક્ષણ છે ?
(કાંઈ પણ નહીં) અને જે મનુષ્યના કાનને વિષે તારા
તરંગી લીલાનો કલકલ એવા શબ્દ સંભળાયો નથી
તેના કાન પણ નિષ્ફળ છે. ૩૨.

વિમાનૈઃ સ્વચ્છંદં સુરપુરમયન્તે સુકૃતિનઃ
પતન્તિ દ્રાક્ષપાપાજનનિ નરકાન્તઃ પરવશ્ચાઃ ।
વિભાગોઽયં તસ્મિન્નશુભમયમૂર્તૌ જનપદે
ન યત્ર ત્વં લીલાદલિતમઃ જાશેષકલુષા ॥૩૩॥

વિમાને સ્વેચ્છાએ, સુરસદન બતાં શુભકૃતિ,
પડે નરકે દુષ્ટો, અધિન યમદૂતો દુરભતિ;
વિભાગો એ ટાળી, શુભજઠર માતા સહુ સ્થળે;
નથી ને છો જ્યાં તું, હરત જન કલેશો, પ્રિય કુળે.-૩૩

અર્થ—સુકૃતિવાળા (પુણ્યશાળી) લોકો વિમાનમાં
ખેસીને પોતાની ઇચ્છા પ્રમાણે સ્વર્ગમાં જાય છે. અમે પાપી
લોકો યમદૂતોને આધિન (પરવશ) થઈને નરકમાં પડે છે.
(આવી રીતનો નિયમ છે. તે તે મહેનત વગર મનુષ્ય
માત્રના સર્વ પાપનો નાશ કરી દૂર કરેલો છે.) એવી હે
મા ! જે દેશમાં તું નથી એવા અપવિત્ર દેશમાં રહેલો છે.
અને તું જે દેશમાં છે ત્યાં તે સર્વે વિમાનમાં ખેસીને
સ્વર્ગમાં જાય છે. પણ કોઈ નરકમાં જતું નથી. અર્થાત્
કે એવો તારો મહાન્ મહિમા છે. ૩૩.

અપિ ઘનન્તો વિમાનવિરતમુષ્ણન્તો ગુરુસતીઃ

પિબન્તોમૈરેયં પુનરપિ હરન્તશ્ચ કનકમ્ ।

વિહાય ત્વય્યંતે તનુમતનુદાનાધ્વરજુષા-

મુપર્યેવ ક્રીડન્ત્યસ્થિલસુરસંભાવિતપદાઃ ॥૩૪॥

પ્રહારે વિપ્રોને, ઇચ્છિત ગુરૂપત્નિ ગમન જે,

સુરાપાને શૂરા, ઈરત નિત ચોરી કનક તે;

તથ અંતે દેહો, તવ સલિલ, દાનાશ કરતા,

પૂજે પાદો દેવો, સ્વરગ સુખમાંહી વિચરતા.—૩૪

અર્થ—પ્રાણલોને પણ હંમેશા મારનારા અને ગુરૂની

સ્ત્રી સાથે ગમન કરવાની ઇચ્છા કરવાવાળા, વળી સ્વારંવાર

મદિરા (દારૂ) નું પાન કરનારા અને સોનાનું હરણ (ચોરી)

કરનારા એવા જે મહા પાપી લોકો છે તે પણ હે મા !

અંતકાળને સમયે તારા જળને વિષે પોતાના શરીર છોડીને

મોટા દાનો અને યજ્ઞો કરનારા લોકોને મળેલું જે સ્વર્ગાદિક

સુખ છે તેના ઉપર જઈને સર્વ દેવતાઓએ જેના ચરણ

(પગ) પૂજ્યા છે એવી ગતિને પામે છે. અર્થાત્ કે સ્વર્ગ

સોકના વૈભવ કરતાં પણ વધારે ઉચ્ચ કોટીનો વૈભવ ભોગવે

છે. ૩૪

અલભ્યં સૌરભ્યં હરતિ સતતં યઃ સુમનસામ્
 ક્ષણાદેવ પ્રાણાનપિ વિરહશક્તક્ષતમૃતામ્ ।
 ત્વદીયાનાં લીલાચલિતલહરીણાં વ્યતિકરા-
 ત્પુનીતે સોઽપિ દ્રાગદ્દહ પવમાનસ્ત્રિભુવનમ્ ॥૩૫॥

ન ચોરાએ કો,થી, સુમન ઢગ ચોરે સુરભ ને,
 ઘવાએલો શસ્ત્રે, વિરહ ગુણ દુષ્ટા પવન તે;
 અરે સ્પર્શીં લહેરે, ચલિત જળલીલા પણ અહા!
 મહાશ્ચર્યે મા ! એ. પુનત ખનવે ત્રિભુવન હા !-૩૫

અર્થ—જેની ક્રોધનાથી ચોરી થઇ શક્તી નથી
 એવો પુણ્ય ૩૫ અલભ્ય (મેળવી ન શકાય તેવું) સુંગધ
 જે હંમેશા પ્રાપ્ત કરે છે અને જેને વિયોગરૂપી શસ્ત્રોના
 ધાવ લાગેલા છે એવો જે દુષ્ટ ગુણોવાળો પવન (વાયરો)
 પણ સ્વાભાવિક રીતે અંચળ તારા જળની જે
 લહેરો છે તેના મંબંધથી ત્રણે લોકોને તુરતમાં પવિત્ર બનાવે
 છે. ૩૫.

કિયન્તઃ સંત્યેકે નિયતમિહ લોકાર્થઘટકાઃ
 પરે પૂતાત્માનઃ કતિ ચ પરલોકપ્રણયિનઃ ॥
 સુખં શેતે માતસ્તવ સ્વલુ કૃપાતઃ પુનરયમ્
 જગન્નાથઃ શશ્વત્ત્વયિ નિહિતલોકદ્વયભરઃ ॥૩૬॥

કરી સત્કર્મોને, અચળ પરમાર્થી વિચરતા,
 બનાવી શુદ્ધાત્મા, ઈચ્છિત પરલોકે વિલસતા;
 કૃપા એ મા તારી, નર્ચિત થઇ સુખે સુધ રહ્યો,
 જગન્નાથ એવા ઘિભુવન તું આધારજ ગૂઢ્યો.-૩૬

અર્થ-આ લોકને વિષે કેટલાક લોકો નિયમિત રીતે પરા-
 પકાર કરીને અને કેટલાક લોકો યમ, તપ, યજ્ઞ વીગેરે કર્મો
 કરીને પવિત્ર અંતઃકરણવાળા થઇને આ લોકને સાર્થક
 કરી પરલોક પ્રત્યે જવાની ઈચ્છા રાખે છે. પરંતુ હે મા !
 તારી કૃપા ઉપરજ નિશ્ચીત થઇને સુખેથી સુધ રહે છે એવો
 આ જગન્નાથ પાંડિત આ લોક કે પરલોકનો આધાર તારા
 ઉપરજ રાખી બેઠો છે. અર્થાત્ કે આ લોક કે પરલોકની
 સુખદાતા તુંજ છે. ૩૬.

ભવત્યા હિ વ્રાત્યાધમપતિતપાસ્વળ્ડપરિષ-
 ત્પરિત્રાણસ્નેહઃ શ્લથયિતુમશક્યઃ સ્વલ્લુ યથા ।
 મમાપ્યેવં પ્રેમાદુરિતનિવહેષ્વમ્બ જગતિ-
 સ્વભાવોઽયં સર્વૈરપિ સ્વલ્લુયતો દુષ્પરિહરઃ ॥૩૭॥

પડેલાં તું જાણે, અધમ પતિતો, જે ખલ ખરા,
 મૃતિકો રક્ષાર્થે, પ્રણય તજવો શક્ય ન જરા;
 તબાળે ના માતા, પ્રણય મમ બાંધેા દુરિતમાં,
 મહા મુશ્કેલી એ, તજવી સ્વ પ્રકૃતિ જગતમાં—૩૭

અર્થ—ગર્ભાધાનાદિક કોઈ પણ પ્રકારના સંસ્કારો
 જેને થયા નથી એવા પતિતો અને પાંખડીઓ જેના જળ
 વિષે પડેલા છે તેવા તમે જેમ તમારા જળમાં પડેલા
 મુઠ્ઠાના હજારો કકડા છે તેનું રક્ષણ કરવા વિષે તમારો સ્નેહ
 છે, તેને લગાર પણ છોડી દેવાને શક્તિમાન નથી. તેમજ
 હે મા ! હજારો પાપ કરવા વિષે મારો પણ જે સ્નેહ
 બાંધાયો છે તે છુટતો નથી. કારણ કે જગતમાં પોતાનો
 સ્વભાવ દોડવો એ મહાન કઠણ છે. ૩૭.

મદોષાન્તર્નૃત્યત્પુરમથનલીલોદ્ધૃતતટા-

તટાભોગપ્રેંચલહરિભુજસન્તાનવિધુતિઃ ।

વિલક્રોડક્રીડજ્જલહમરુટક્કારસુભગ-

સ્તિરો ધત્તાં તાપં ત્રિદશતટિનીતાણ્ડવવિધિઃ ॥૩૮॥

પ્રદોશાન્તે નૃત્યે, ઉદ્ધૃત થઈ લીલા શિવ જટા,

મિલનતા એ ભાગે, ફરત કર લેરે અપગ હા;

કરે ક્રીડા ગુહા, સુભગ જલ ટંકાર ડમરૂ,

હરે તાપો સર્વે, સુંદર તટિનિ તાંડવ ખરૂં.—૩૮

અર્થ—પ્રદોષને અન્તે (સાયંકાળે) નૃત્ય (નાચ) કરનારા જે શંકર તેમણે લીલા વડે ઉંચી કરેલી જે પોતાની જટા તેના એક ભાગમાં જે સંબંધ થયો તેથી અંચળ થએલી જળની લહેરો રૂપ જે પોતાના હાથ; તેને લાંબુ કરવું અને ફેરવવું જેની અંદર છે એવું, વળી ગુહા રૂપા જટામાં ક્રીડા કરનાર (ઉછળનાર) જે જળ રૂપ ડમરૂ તેના શબ્દ વડે કરીને, ઘણું સુંદર છે એવું હે ગંગાનું તાંડવ નૃત્ય ? મારા પાપનો નાશ કરો ૩૮.

સદૈવ ત્વયેવાર્પિતકુશલચિન્તાપરમિમં
 યદિ ત્વં મામંબ ત્યજસિ સમયેઽસ્મિન્સુવિષમે ।
 તદા વિશ્વાસોઽયં ત્રિભુવનતઠ્ઠાદસ્તમયતે
 નિરાધારાચેયં ભવતિ સ્વલુ નિર્વ્યાજકરુણા ॥૩૯॥

સદા રાખી જેણે, કુશળ નિજ ચિંતા તમ પરે,
 હું એ, દેશો ત્યાગી, સમય કદિ જો આ કુર ખરે;
 જતો રે'સે તેથી, ત્રણભુવન વિશ્વાસ તુજ માં,
 થશે નિરાધારી, વિભગ કરૂણા નિશ્ચયજ હા.-૩૯

અર્થ—જેણે પોતાનું કુશળ કરવાની ચિંતાનો આધાર
 નિરંતર તારા ઉપર મુકેલો છે એટલે ગંગાજ માફ શ્રેય કરશે
 એમ માનીને તદ્દન નિશ્ચિંત (ખેડિકર) રહેલો છે; (એવા
 આ જગન્નાથ પંડિત) તેનો આવા બહુ કડીન સમયે તું
 જ્યારે ત્યાગ કરીશ ત્યારે ત્રણ લોકમાંથી તારો વિશ્વાસ
 જતો રહેશે અને જેમાં કપટ નથી એવી આ દયા છે તે
 પણ ખરેખર નિરાધાર થઇ જશે. ૩૯.

કપર્દાદુલ્લસ્ય પ્રણયમિલદર્શનમયુવતેઃ
 પુરારેઃ પ્રેસન્ત્યો મૃદુલતરસીમન્તસરણૌ ।
 ભવાન્યા સાપત્ન્યસ્ફુરિત્તનયનં કોમલરુચા
 કરેણાક્ષિપ્તાસ્તે જનનિ વિજયન્તાં હરયઃ ॥૪૦॥

જટા મુકુટેથી, પ્રણયસહ જોવા અન્ય પ્રિયા,
 રહી ડાખી બાળૂ શિવ મૃદુ કપાળે કરી ક્રિયા;
 ભવાનિએ જાણી, નયન સ્ફુલ્લવી શોકય કુમળાં;
 કરે એ આકર્ષી, વિજય જગ પામે લહર મા.—૪૦

અર્થ—શંકરની ડાખી પાસે બીજી કંઈ સ્ત્રી છે એમ
 જોવાને તેના જટાબુટના મધ્યમાંથી ચાક્ષીને રનેલ થકી
 અર્ધાંગ વીધે જેને પાર્વતી રહેલા છે એવા શંકરના અત્યંત
 કામળ કપાળ ઉપર જે આવેલ છે અને જેને પાર્વતીએ
 પોતાની શોકય જાણી આંખો ચઢાવીને પોતાના કામળ હાથ
 વડે આકર્ષણ કરેલું છે એવી હે ગંગે ! તારી લહેરો
 જગતમાં ઉત્કૃષ્ટ જય પામે. ૪૦

પ્રપચન્તે લોકાઃ કતિ ન ભવતીમત્ર ભવતી-
 મુપાધિસ્તત્રાયં સ્ફુરતિ યદ્ભીષ્ટં વિતરસિ ।
 અપે તુભ્યં માત્વર્મમ તુ શુનરાત્મા સુરધુનિ
 સ્વભાવાદેવ ત્વય્યમિતમનુરાગં વિધૃતવાન્ ॥૪૧॥

પૂજતા, કેા નાવે સલિલ જનતું સ્નાન કરવા ?
 ઉમંગે આવે છે, નિકટ મનની આશ પુરવા;
 ધરો શંકા તેમાં, શપથજ મને છે તમતણાં,
 સ્વભાવે રાથે છે, હૃદય તમ પ્રીતિ નવ મણા.-૪૧

અર્થ—પૂજવા લાયક જે તમે છો, એવા તમારા જળમાં
 સ્નાન કરવા કયા લોકો નથી આવતા ? (બધાય આવે છે)
 વળી ઘણાં ઉમંગી લોકો તારા પાસે આવે છે કારણ કે તારા
 પાસે આવેલા લોકોનાં મનની ઇચ્છા તું પૂર્ણ કરે છે.
 પરંતુ મારું અંતઃકરણ તો સ્વભાવથીજ હે ગંગે ! તારામાં
 ખરેખર જન્મથીજ અપાર પ્રીતિ રાખે છે. તને તેમાં જે
 કાંઈ પણ સંદેહ હોય તો મને તારાજ સોગન છે. ૪૧.

લલાટે યા લોકૈરિહ સ્વલુ સલીલં તિલકિતા
 તમોહન્ટું ધત્તે તરુણતરમાર્તઙ્ગતુલ્લનામ્ ।
 વિલુંપંતી સઘો વિધિલિખિતદુર્વર્ણમરણિમ્
 ત્વદીયા સા મૃત્સ્ના મમ હરતુ કૃત્સ્નામપિ શુચમ્॥૪૨॥

લલાટે જે કીધું, તિલક મૃતિકા પ્રેમથી જને,
 હરે તે દુર્બુદ્ધિ, તરુણ સવિતા તુલજ બને;
 કરે ખોટું ભાવી, લિખિત અજ કૂ વર્ણ જન હા;
 મૃતિકા એ તારી, હૃદય હઃબનો નાશ કર મા-૪૨

અર્થ—હે ગંગે ! આ લોકમાં; લોકોએ પોતાના કપા-
 ળવિષે પ્રસન્ન થઈને જે તારા તટની મૃત્તિકાનું તિલક
 (ટીલુ) કર્યું છે તે મૃત્તિકા—અજ્ઞાનરૂપ અધિકારનો નાશ
 કરવાને મધ્યાન્હકાળના સૂર્યની તુલના (બરાબરી) ને ધારણ
 કરે છે. વળી આ માણસ દરિદ્રી થશે એમ બ્રહ્માની લખેલી
 જે કપાળમાં દુષ્ટ અક્ષરની પંક્તિ (લીટી) હોય છે તેને પણ
 તુરંત ખોટી કરનારી જે છે તે તારા તટની મૃત્તિકા અમારા
 હૃદયના સંપૂર્ણ શોકનો નાશ કરે. ૪૨

નરાન્મૂઢાંસ્તત્તજ્જનપદસમાસક્તમનસો

હસન્તઃ સોહ્રાસં વિકચન્નુમવાતામેષતઃ ।

પુનાનાઃ સૌરભ્યૈઃ સતતમલ્લિનો નિત્યમલ્લિનાઃ

સસ્વાયો નઃ સન્તુ ત્રિદશતટિનીતીરતરવઃ ॥૪૩॥

અભિમાની દેશે, સુરસરિત ના, મુઢ જનને,

હસે પુષ્પો જેનાં, વિકસિત ઉડલાસે મિષજ તે;

અલિ કૃષ્ણા જન્મે, પુનિતકર સૌરભ્ય કુસુમે,

સખા થાઓ વૃક્ષો, તટિનિ તીર વાસી પ્રિયતમે.-૪૩

અર્થ—જે દેશમાં ગંગા નથી તે દેશમાં પોતાના દેશના અભિમાનવડે જેનાં મન બંધાયાં છે એવા મૂઢ લોકોને ગંગાકિનારાના વૃક્ષો પોતાના મનનાં પુષ્પો કુલે છે તે નિમિત્તથી જાણે તેઓ હસતા હોયની શું ? એમ તેમની મશ્કરી કરે છે. જે આ મૂઢ લોકો પોતાના દેશના અભિમાનથી ત્યાં જઈને મરશે તેથી અમારી તો ઉત્તમ ગતિ થશે એમ જાણી તેમને ધિક્કારતા હોયની શું ! એવા, વળી જન્મથી કાળા એવા ભમરાઓને પોતાના પુષ્પના સુગંધવડે, નિત્ય પવિત્ર કરનારા એવા ગંગાના તટના વૃક્ષો અમાર મિત્રો થાવ. અર્થાત પોતાનો મિત્ર જાણી મને પવિત્ર કરશે. ૪૩

યજન્ત્યેકે દેવાન્કઠિનતરસેવાંસ્તદપરે
વિતાનવ્યાસક્તા યમનિયમરક્તાઃ કતિપયે ।

અહં તુ ત્વન્નામસ્મરણમૃતિકામસ્ત્રિપથગે
જગજ્જાલં જાને જનનિ તૃણજાલેન સદૃશમ્ ॥૪૪॥

પૂજે દેવો કોઈ, કઠિન બહુ સેવા તદપિ તે,
ધરી કો આશક્તિ, યમ નિયમ યજ્ઞ કરત એ;
અને હું તો તારા, પુરણ સ્મરણે કાર્ય કરતો,
મયા, બાણું દષ્ટે, અચિત જગ આ બાળ તૃણ તો.—૪૪

અર્થ—કેટલાએક લોકો જેની ઘણી કઠિન સેવા છે
એવા વિષ્ણુ આદિક દેવતાઓનું પ્રેમથી પૂજન કરે છે.
કેટલાએક લોકો યમ નિયમપાળી યજ્ઞ કરવામાં તત્પર થઈ
રહ્યા છે અને હું જગન્નાથ તો હું મા ! તારૂં નામ સ્મરણ
કરવાથીજ મનોરથ જેના પૂર્ણ થયા છે એવો હું આ જગતરૂપી
બાળને તૃણ (ઘાસના ઢગલા) ના બરોબર બાણું છું. ૪૪

અવિશ્રાન્તં જન્માવધિ સુકૃતજન્માર્જનકૃતામ્
 સતાં શ્રેયઃ કતુ કતિ ન કૃતિનઃ સન્તિ વિબુધાઃ ।
 વિરસ્તાલમ્બાનામકૃતસુકૃતાનાં તુ ભવતીમ્
 વિનાઽમૃષ્મિલ્લોકે ન પરમવલોકે હિતકરમ્ ॥૪૫॥

કરે કર્મો સારાં, જીવનભર નિત્યે જન જગે,
 સમર્થો છે એનું, સુભગ કરવા દેવજ યુગે;
 નિરાધારો જે છે, સુકૃત પણ જેણે નથી કર્યા,
 તું વિના ના કોએ, પ્રિયજકર પાપી જગ કર્યા—૪૫

અર્થ—જે લોકો જન્મથી માંડીને મરણ સુધી
 નિરંતર અવિશ્રાંત પુણ્યકર્મ કરનારા છે એવા સત્પુરુષોનું
 કલ્યાણ કરવાને તો દેવતાઓ સમર્થ છે પણ કોઈનો આધાર
 જેમને નથી અને લેશ માત્ર કોઈ દિવસ પુણ્ય જેમણે કર્યું
 નથી એવા પાપી લોકોનું કલ્યાણ કરનાર આલોક અને
 પરલોકવિશે તારા વિના ખીજ કોઈને હું દેખતો નથી.
 એવા તો માત્ર તમેજ છો. ૪૫

પયઃ પીત્વામાતસ્તવ સપદિ યાતઃ સહચરૈ-
 વિમૂઢૈઃ સરન્તું કચિદપિ ન વિશ્રાન્તિમુગમમ્ ।
 ઇદાનીમુત્સંગે મૃદુપવનસંચારશિશિરે
 ચિરાદુન્નિદ્ર માં સદયહૃદયે સ્થાપય ચિરમ્ ॥૪૬॥

સખા સંગે ખેલું; તરત પય તું પાન કરીને,
 વિમૂઢા, ના પામું, કંઠિય સુખશાન્તિ સુખ રીતે;
 મયા ખોળે તારે, મૃદુ પવન ચાલે શિત કર્યો,
 ચિરાયુ નિદ્રા દે, સહૃદય હું જે છું હુઃખલર્યો.—૪૬

અર્થ—તારા જાળનું પાનમાત્ર કરીને હું મૂર્ખ મિત્રોની
 સાથે તુરત રમવા જતો રહ્યો પણ કોઈ જગોએ મને સુખ
 મળ્યું નહિ અને ઊભગરો જેને ઘણો થયેલો છે એવો જે હું
 તે મને જેના હૃદયમાં દયા ઘણી છે એવી હે મા ! તુ ધીરે
 ધીરે પવન ચાલવાથી શીનળ થયેલા તારા ખોળામાં શાંતિથી
 ઘણા વખત સુધી સુવાડ. ૪૬

બધ ન દ્રાગેવદ્રદિમરમણીયં પરિકરમ્
 કિરીટે બાલેન્દું નિયમય પુનઃપન્નગગનૈઃ ।
 ન કુર્યાસ્ત્વં હેલામિતરજનસાધારણતયા
 જગન્નાથસ્યાયં સુરધુનિ સમુદારસમયઃ ॥૪૭॥

અહા માતા ગંગે, કમર કસી બાંધો ત્વરિત હા !
 કિરિટે બાલેન્દુ, પન્નગ ગણુ બાંધો પડત ના;
 ગણી ના દો ત્યાગી, ઈંતર જન સાધારણુજ મા,
 જગન્નાથે કીધું, સમય મમ ઉદ્ધાર કર આ-૪૭

અર્થ—આ જગન્નાથ પરિતનો ઉધ્ધાર કરવાનો
 સમય આવ્યો છે માટે હે મા ! શીઘ્રતાથી ખુબ કટિ (કમર)
 બાંધ અને તારા મુકટ વિશે રહેલા બાળચંદ્રને સર્પ સમુદા-
 ચવડે બાંધી રાખ કે જેથી પડે નહિ, અને હે સુરધુનિ ! ખીજ
 સાધારણ માણસ જેવો મને જાણી મારો અનાદર તમે
 કરશો નહિ. ૪૭

શરચન્દ્રશ્વેતાં શાશ્વશકલરોમાલમુકુટામ્
કરૈઃ કુભાં ભોજે વરમયનિરાસૌ ચ દધતામ્ ।

સુધાધારાકારામળવસનાં શુભ્રમકર-

સ્થિતાં ત્વાં ચે ધ્યાયન્ત્યુદયતિ ન તૈષાં પરિભવઃ॥૪૮॥

શરચન્દ્રાંશુપે, પન્નગ શશિશ્વેતાર્ધ મુકુટે,
ચતુર્ભુજે ધારી, કમળ, વર, કુંભા અભય તે;
સુધા ધારા વસ્ત્રો, ભુષણ વપુ ઘોળાં મચ્છ પર,
તું એ મૂર્તિ ધ્યાને, નવ કલ્પિ હરિજન ખરે.-૪૮

અર્થ—શરદ્ગુપ્તના ચન્દ્રજેતું સ્વરૂપ જેનું છે તથા
અર્ધચન્દ્ર અને સફેત સર્પ જેના મુકુટ વિશે છે વળી પોતાના
ચાર ભુજ (હાથ) વિશે કુંભ, કમળ, વર, અભય એ ચાર
વસ્તુ જેણે ધારણ કરી છે તથા અમૃતની ધારા જેવાં વસ્ત્ર
અને આભૂષણ જેનાં છે તથા ઘોળા મચ્છ (માછલું) ઉપર
એડેલી છે એવી તારી મૂર્તિનું જે ધ્યાન કરે છે તેમનો કોઈ
દિવસ પરાલંબ થતો નથી. અર્થાત તે કદી હારી જતા
નથી. ૪૮

દરસ્મિતસમુલ્લસદ્વદનકાન્તિપૂરામૃતૈ-

ર્થવજ્વલન મર્જિતાવનિશ્મર્જયન્તી નરાન્ ।

ચિદેકમયચન્દ્રિકાચયચમત્કૃતિં તન્વતી

તનોત્ર મમ શંતનોઃ સપદિ શંતનોરજ્જના ॥૪૯॥

મૃદુ હાસ્યે શોભે, વદન તપ કાન્તિ કરસુધા,

જીવાડે જે નિત્યે, જલિત પુરૂષો અગ્નિ વસુધા;

ચિદે ચન્દ્રિકાન્ત, સુહૃગ વપુ સારી ચમત્કૃતિ,

સુપત્નિ એ આપો, સુખ મય તનુ શંતનુ અતિ.-૪૯

અર્થ—તારા મંદમંદ હાસ્યવડે શોભાયમાન મુખક-
મળની કાંતિના પુરૂષો અમૃતવડે સંસારરૂપી અગ્નિમાં યજ્ઞી
ગયેલા પુરૂષોને નિરંતર જીવાડતી અને ચૈતન્યરૂપ ચન્દ્રકાંતિના

એકત્ર સમૂહના ચમત્કારનો વિસ્તાર કરતી ને સુંદર જેનું
અંગ છે એવી શંતનું રાજની સ્ત્રી જે ગંગા તે હે મા !
તમે મારા શરીરને શીઘ્ર સુખ કરો. વિલંબ કરશો નહીં. ૪૯

મંત્રૈર્મીલિતમૌષધૈર્મુકુલિતં ત્રસ્તં સુરાણાં ગણૈઃ
 સ્ત્રસ્તં સાન્દ્રસુધારસૈર્વિદલિતં ગારુત્મતૈર્ગ્રાવભિઃ ।
 વીચિક્ષાલિતકાલિયાહિતપદે સ્વર્લોકકલ્લોલિનિ ત્વં
 તાપં નિરયાધુના મમ ભવજ્વાલાવલીઢાત્મનઃ ॥૫૦॥

મંત્રો, સંકુચી ઔષધો લીન થયા, ત્રાસ્યા સહુ દેવતા,
 દોળાયો રસ ગાદ અમૃતતણો ભાગ્યાં ગરુડાત્મ હા !
 ઘોયા કાલિ અરીપદો વ્રજપતિ, સ્વર્લોક કલ્લોલિતા,
 શાન્તિ આપ ત્વરિત હું બળી રહ્યો, સંસાર ચિતેચિતા-૫૦

અર્થ—કાળીનાગના શત્રુ છે એવા કુંભજુના ચરણ
 કમળ જેણે પોતાના જળના તરંગવંટ પ્રક્ષાલન કર્યા છે
 (ઘોયા છે) એવી સ્વર્ગ લોક કલ્લોલિની તે ગંગા ! (તે દેવ
 નદી) સંસારની જ્વાલા (જાળ) વંટ બળેલું અંતઃકરણ જેનું
 છે એવા હું છું; માટે મારા તાપનો તુરત તું નાશ કર.
 કદાચ મંત્ર અને ઔષધ વિગેરે મારા તાપ શમાવવાને ઘણા
 ઉપાય છે એમ જો તું મને કહિશ તો હું કહું છું કે મંત્રો
 સર્વ સંક્રાંત પામી ગયા છે અને ઔષધ પણ સર્વ લીન
 થઈ ગયાં છે અને દેવતાઓ પણ સર્વ ત્રાસ પામી ગયા છે
 વળી નાગ અમૃતનો રસ હતો તે પણ દોળાઈ ગયો છે;
 અને ગરુડ જેનો દેવ છે એવા ઝેર ઉતારવાના જે પત્થર
 હતા તે પણ ભાંગીને ચુર્ણ થઈ ગયા છે. ૫૦

દૂતે નાગેન્દ્રકૃત્તિપ્રમથગણમણિશ્રેણિનન્દીન્દુમુખ્યમ્
 સર્વસ્વં હારયિત્વા સ્વમથપુરભિદિદ્રાવણીકર્તુકામે ।
 સાકૂંતં હૈમવત્યા મૃદુલહસિતયા વીક્ષિતાયાસ્તવાંઽઙ્ગ્યા
 લોલોલ્લાસિવલ્ગલ્લહરિનટઘટીતાળડવં નઃપુનાતુ ॥૫૧॥

દૂતે વાસુકી, ચર્મને પ્રથમ હા, શ્રેણિજ નન્દી, શશિ,
 હાર્યા સર્વ ઉમાપતિ વપુષણે, ઇચ્છા હૃદે તો વગ્રી;
 જોયું પાર્વતિએ હસી મૃદુ જટા, ગંગા પ્રતિ સદ્ય જ્યાં
 શુદ્ધિ તાંડવ એ કરે નટતાણું સ્ફુર્યા તરંગો સુ ત્યાં—૫૧

અર્થ—શંકર, પાર્વતી સાથે ઘૂત રમતા હતા તે
 સમયે ઘૂત (જુગટ) રમવામાં પોતાના વાસુકીનાગ તથા
 પોતાને ધારણ કરવાનું ચર્મ હતું તે હારી ગયા પછી
 પોતાની રૂદ્રાક્ષની માળા હતી તેને પણ હાર્યા, ત્યાર પછી
 નંદીશ્વર નામે ખોદીયા તથા પોતાના મસ્તકનાં આભૂષણરૂપ
 ચંદ્ર વિજેરે સર્વસ્વ હારી ગયા અને પાર્વતીએ સર્વ છતી
 લીધું ત્યારે મહાદેવ પોતાના શરીરનું પણ કરવાનો આરંભ
 કર્યો એટલે પાર્વતીએ જનણું કે શિવ પોતાના શરીરનું પણ
 કરે છે પણ ગંગા તો રહી ગઈ અને તે મારી અવગણના
 કરીને સપત્ની [શોક] થઈને શિવના મસ્તક ઉપર ચઢી
 બેઠી છે તે શિવને કહીને ગંગાનું પણ કરાવું અને ગંગાજીને

જીતીને મારી દાસી કરીને રાખું એવા અભિપ્રાયથી પાર્વ-
તીએ ધીરે ધીરે હસીને જટામાં ગંભીરના સામું બેસીને એટલે
હે ગંગે ! તમે પણ નૃત્ય જેને પ્રિય છે એવા શંકરને છુત રમવું
છોડાવા માટે તમારા ચંચળ ને શોભાયમાન ઉંચા ઉછળતા
તરંગરૂપી નટલું તોડવ નૃત્ય કર્યું તે તોડવ નૃત્ય અમને
પવિત્ર કરે. ૫૧.

વિભૂષિતાનક્કરિપૂત્તમાઙ્ગા

સત્ત્વઃકૃતાનેકજનાર્તિભઙ્ગા ।

મનોહરોત્કચલત્તરંગા

ગંગા મમાઙ્ગાન્યમલ્લીકરોતુ ॥૫૨॥

અનંગરિપુ શિવશિર શોભે,

અને હુઃખો સદ્ય હરે ભૂલોકે;

તરંગ વિશાળ મનોહરો બે,

મમાંગ ગંગા કર નિર્મળું એ.—૫૨

અર્થ—કામદેવના શત્રુ જે શંકર તેમના મરતકને
શોભાવનારો અને તુરત અનેક લોકોના દુઃખનો નાશ કર-
નારી તથા મનોહર અને ઉંચા ઉછળતા ચંચળ જેના
તરંગ છે એવી હે ગંગા ! મારા શરીરને નિર્મળ કરે. ૫૨

इमां पीयूषलहरीं जगन्नाथेन निर्मिताम् ।

यः पठेत्तस्य सर्वत्र जायन्ते सुखसंपदः ॥५३॥

જગન્નાથે રચેલી આ, ગંગા લહરી જે પઠે;

સ્થળે સર્વ સદા પામે, પ્રેમી સુસુખ સંપત્તિ.—૫૩

અર્થ—જગન્નાથ પઠિતે રચેલી આ ગંગાલહેરીના જે પાઠ કરશે તેને સર્વ જગાએ સુખ સંપત્તિ મળશે પડ

આવી રીતે જગન્નાથની સ્તુતિ સાંભળીને અતિ આનંદપૂર્વકે એક એક જ્ઞાક પ્રત્યે એક એક પગથિયું ગંગાનું પુર ચડ્યું અને જગન્નાથ આવનમે પગથિયે બેઠા હતા ત્યાં આવીને ગંગાએ સ્નાન કરાવી તેને પવિત્ર કર્યાં. આ બેઠને જગન્નાથના ઘરમાં જે મુસલમાન સ્ત્રી હતી તે ગંગાનું તથા જગન્નાથનું સામર્થ્ય દેખીને વિસ્મય પામી અને વિચાર્યું કે આ વખત જગન્નાથની સમક્ષ મારું શ્રેય જન થયું તો થયું. પાછળથી કાંઈ નહીં થાય. તો પછી હું રહી જાઉંશ; એમ બનણી મુસલમાન સ્ત્રી બોલી.

સુરધુનિ મુનિકન્યે પુણ્યવન્તં પુનાસિ
 સ તરતિ નિજપુણ્યૈસ્તત્ર કિં તે મહત્ત્વમ્ ।
 યદિહ યવનજાતાં પાપિનીં માં પુનાસિ
 તદિહ તવ મહત્ત્વં તન્મહત્ત્વં મહત્ત્વમ્ ॥૫૪॥

સુરધુનિ, મુનિકન્યા, પુણ્યવંતા ઉગારે,
 તરત એ નિજ પુણ્યે, શું મહત્તા તું ધારે ?
 પણ હું યવન જાતી, પાપીણીને ઉદ્ધારે,
 તવ તુજ મહિમાને, સત્ય મહીમા વધારે.

અર્થ—હું દેવનદી ! હું મુનિકન્યે ! જગન્નાથ જેવા
 પુણ્યવાનને આ રીતે તું પવિત્ર કરે છે. પણ તેનો ખોતાના
 પુણ્ય કરીને તરે છે. એમાં તારું મહાત્મ્ય શું ? પણ જ્યારે
 મુસલમાનથી ઉત્પન્ન થયેલી અને પાપીણી એવી જે હું તેને
 પવિત્ર કરે ત્યારે જ તારું મહાત્મ્ય જે છે તે ખરું મહાત્મ્ય
 ગણાય. ૫૪

इति श्रीमज्जगन्नाथ पंडित विरचिता गङ्गालहरी

समाप्ता

श्री जगन्नाथ पंडिते रघेक्षी गंगा लहरी

समाप्त.

આ લેખક તરફથી પ્રસિદ્ધ થએલાં ઉપયોગી પુસ્તકો.

શ્રીમાળી આત્મલુ જ્ઞાતિનો ઇતિહાસ અને

અગ્રગણ્ય સ્ત્રીપુરૂષો દેહાગ્નો સાથે. કિં રૂ. ૨—૦—૦
ચાર યોગી બોધક નોવેલ. (આપવીતી રમુજ વાર્તા) ૧—૮—૦
હાતમતાઈ ૧—૮—૦

ઉત્તરગીતા (વેદાંત જ્ઞાનનું રહસ્ય) ૦—૧૨—૦

રાસમંજરી (સ્ત્રીઓ અને કન્યાઓ માટે) ૮—૧૨—૦

શ્રીકૃષ્ણબલ્લન સંગ્રહ ૦—૬—૦

તિલકવિરહ પાંસડી ૦—૪—૦

સયાજીયશઆવની. ૮—૪—૦

શિવપ્રાર્થના ૦—૨—૦

લગ્નોત્સવ ૮—૨—૦

આનંદોત્સવ. ૦—૨—૦

વંદાદરા મહિલા મંડળના ગરબાઓ ૦—૨—૦

મનહર મહોત્સવ, આજોપદેશ, આત્માનંદ વિરહ, માન વિલાપ, દિવ્ય સંદેશ, રાષ્ટ્રીય ગરબાવળી, શોભે સંગીત એ દરેકની કિંમત ૦—૧—૦

શ્રીમાળી આત્મજોની આધુનિક સ્થિતિ અને તેનું દિગ્દર્શન ભાગ ૧-૨, વિધવા વિવાહ નિબંધ, પ્રાણીઓ ઉપર ગુજરતું ધાતકાપાત્રું, તેનું અંગ્રેજી ભાષાંતર.

બંધ થએલો અંગા માતાના ચાચરમાં થતો પશુવધ, વિનાશનું મળ, કવિ શ્રી ન્હાનાલાલ જન્મસુવર્ણ મહોત્સવ, શ્રીમંતને ચરણે, એ દરેક મફત. ફક્ત ૧ આનાની ટિકિટ ખીડવી.

મળવાનું ઠેકાણું:-

કાશીરામ ભાઈશંકર ઓઝા પ્રેમી.

કાળુપુર, કડીઆની ખડકી, અમદાવાદ.

હવે પછી પ્રસિદ્ધ થનારા

પુસ્તકો.

પ્રણયીનીને. જેમાં આંતરિક પ્રેમનું દિવ્ય
સ્વરૂપ તથા પ્રેમપિપાસી પ્રણયીનીની મનોભાવના
ચિતરવામાં આવી છે. કિં. રૂ. ૦-૪-૦

શક્તી સ્તવન. શ્રી અંગિકા આરાસુરી,
ખડુચરાજી, કાગિકા, મહાલક્ષ્મિ, માયરાણી, વિગેરે
દેવીઓની સ્તુતિનો સંગ્રહ. આપવામાં આવશે.
કિં. રૂ. ૧-૦-૦

પ્રેમોદ્દગાર જુદા જુદા પ્રસંગોએ લખાએલા
કાવ્યો, લેખો, સંવાદો અને નિબંધો વિગેરેનો
સંગ્રહ. કિં. રૂ. ૨-૦-૦

અગાઉથી ગ્રાહક થનારનાં નામો પ્રસિદ્ધ કર-
વામાં આવશે. અગાઉથી નામ નોંધાવવાનું ઠેકાણું:—

કાશીરામ ભાઈશંકર ઓઝા.

કાળુપુર, કડીઆની ખડકી,

અમદાવાદ

જનસમાજને ફાયદાકારક ચેતવણી.

પંચાલ ભુલાભાઈ હીરાચંદ

ચાંદીનાજસ્તીથી ઝાળેલા દાગીના તથા

ચોખ્ખી ચીનાઈ ચાંદીનાં દરેક

જાતનાં વાસણો બનાવનાર તથા

વેચનાર.

ડ. માંડવીની પોળમાં લાલાભાઈની પોળમાં

ધર નંબર ૨૪૬૦, અમદાવાદ.

પ્રત ૧૨૦૦

આવૃત્તિ પહેલી

સને ૧૯૮૫

“ઉત્કૃષ્ટ મુદ્રણાલય”,

મુદ્રક: પટેલ પુરષોત્તમદાસ શંકરદાસ

ઈન્ડિઅપ્રીજ રીચીરોડ-અમદાવાદ.

